

Janusz Umiński

Działalność bydgoskiego Zarządu Wojewódzkiego PTTK w latach 1975-1990

słowa kluczowe: turystyka, przewodnictwo turystyczne, PTTK,

Część II. Działalność w dziedzinie turystyki kwalifikowanej, przewodnictwa i turystyki zagranicznej

III. Turystyka kwalifikowana

W latach 1975-1990 szczególny nacisk położono na rozwój turystyki kwalifikowanej, zwłaszcza na związanie z organizacją młodzieży¹. W tych latach we wszystkich imprezach turystyki kwalifikowanej uczestniczyło w regionie średnio rocznie od 34 do 47 tys. osób, przykładowo w latach 1981-1984 we wszystkich jej formach uczestniczyło rocznie od 32 do 49 tys. osób, a w latach 1985-1988 od 34 do 47 tys. Wśród uczestników imprez i wycieczek turystycznych młodzież stanowiła ok. 60%, co wiązało się z koniecznością opracowywania i rygorystycznego realizowania osobnych, przewidzianych dla określonych grup wiekowych zadań teoretyczno-technicznych i krajoznawczych.

Nie wszystkie jej formy rozwijały się równomiernie. Największą popularnością wśród imprez turystycznych cieszyły się wycieczki i rajdy piesze, zwłaszcza w obrębie regionu, najłatwiejsze do realizacji z uwagi na stosunkowo niski koszt „operacji” i elementów wyposażenia w odpowiedni sprzęt turystyczny, a także zawody na orientację (zainaugurowane w 1957 r.), wycieczki kolarskie i motorowe. Mimo znacznego oddalenia od obszarów górskich popularne były również wyprawy górskie, natomiast z uwagi na dość duże koszty (konieczność posiadania własnego sprzętu) masowe imprezy wodne.

Do tradycyjnych imprez w regionie należały przede wszystkim dwa międzynarodowe spływy kajakowe: Międzynarodowy Zimowy Spływ Kajakowy na Brdzie, organizowany przez Bydgoski Klub Kajakowy, i letni Międzynarodowy Spływ Kajakowy na Brdzie z Nowej Brdy do Bydgoszczy, którego organizatorem

¹ *Sprawozdanie Zarządu Wojewódzkiego Bydgoszcz za lata 1981-1984 na Zjazd Wojewódzki PTTK w Bydgoszczy*, Bydgoszcz 23-24 marca 1985.

były Komisja Turystyki Kajakowej i Zarząd Wojewódzki PTTK. Po kilkuletniej przerwie, spowodowanej stanem wojennym, od 1983 r. uczestniczyli w niej znówu turyści zagraniczni.

Wśród imprez ogólnopolskich na uwagę zasługiwały: Zlot Turystyczny „Poznajemy Miejsca Walk i Męczeństwa Narodu Polskiego w Województwie Bydgoskim” i ok. 25 imprez o randze ogólnopolskiej. W Ogólnopolskim Zlocie Turystycznym „Krajna 76”, organizowanym przez Oddział PTTK w Sępólnie Krajeńskim w dniach 29-30 maja 1976 r., uczestniczyło 420 turystów: piechurów, kolarzy i motorowców. W latach 1979-1980 w województwie odbyły się dwa ogólnopolskie zloty: Sejmiki Autostopowiczów i Kierowców 21-22 lipca 1979 r. w Sępólnie Krajeńskim, a 2-3 sierpnia 1980 r. w Żninie pn. „Autostop 80”².

Istotną pomocą w realizacji imprez i wycieczek turystycznych była decyzja ministra komunikacji z dnia 21 grudnia 1984 r. wprowadzająca obok 50% ulgi na przejazdy wycieczek składających się z minimum 10 osób, zastosowanie tej ulgi przy 5 osobach, jeśli są one uczestnikami spływu kajakowego. Zastosowano też opłaty ulgowe do bagażu przewożonego przez turystę w wagonie (kajak składany) lub roweru oddanego do wagonu bagażowego.

Wojewódzka Komisja Turystyki Pieszej była w dniach 14-16 września 1984 r., na zlecenie Komisji Turystyki Pieszej ZG PTTK, organizatorem XXVII Ogólnopolskiego Zlotu Przodowników Turystyki Pieszej w Więcborku³. *Oryginalną pamiątką z tego Zlotu – jak stwierdza Włodzimierz Majdewicz – były dwa metalowe znaczki z portretowymi podobiznami. Jeden z wizerunkiem Przewodniczącego KTP ZG PTTK Henryka Tomkiewicza, drugi z portretem zmarłego popularnego regionalnego działacza Wojciecha Zajchowskiego. Komandorem udanego Zlotu był kol. Maciej Wdowicki⁴.*

² Autostop w regionie zainicjowała na łamach lokalnej prasy Okręgowa Komisja Turystyki Pieszej. Akcją kierował z wielkim zaangażowaniem członek Komisji red. Lucjan Znicz-Sawicki (1923-2004), dziennikarz, krajoznawca i turysta. Zgodnie z sugestiami bydgoskich działaczy dla nadania autostopowi treści krajoznawczej Społeczny Komitet Autostop, kierujący akcją na obszarze kraju, w kolejnych edycjach „książeczek autostop” wydawał mapki regionów turystycznych. Jednym z autostopowiczów, może najstarszym na świecie, był zamieszkały w Bydgoszczy, rodem z Wilna, Aleksander Melech (1883-1982), lekarz i inżynier, posiadał książeczki Autostop nr 1, od młodości amator podróży i wędrowek, zwiedził bez mała cały świat, autostopem ok. 150 tys. km, do śmierci uczestniczył w zlotach i sejmikach autostopu. Zapalonym autostopowiczem był też Feliks Władyszewski (1919-2001), ekonomista, działacz harcerski i turystyczny, członek ZHP, PTTK, TG „Sokół”, PTSM, który z synem autostopem dotarł m.in. za arktyczne koło podbiegunowe, do Afryki, Chin, Indii i na pustynię Gobi.

³ „Informacje ZG PTTK” 1983, nr 11, listopad.

⁴ W. Majdewicz, *Imprezy centralne Komisji Turystyki Pieszej ZG PTTK organizowane*

Począwszy od lat 80., w jeszcze większym niż dotąd stopniu realizowano tematykę historyczną i patriotyczną podczas imprez turystycznych, zwłaszcza turystyki pieszej. Było to głównie zasługą wieloletnich przewodniczących Komisji Turystyki Pieszej Zarządu Głównego PTTK kol. kol. Henryka Tomkiewicza i Włodzimierza Majdewicza. KTP zainicjowała w 1980 r. ogólnopolską akcję imprez turystyki pieszej pod hasłem „PTTK w 150. rocznicę powstania listopadowego” (1980-1981), w latach następnych m.in. „W 120. rocznicę powstania styczniowego” (1983), „W 50. rocznicę polskiego września” (1989), „PTTK w 70. rocznicę wojny 1920 roku” i szereg kolejnych.

Wojewódzka Komisja Turystyki Pieszej w Bydgoszczy od początku swej działalności wiązała organizowanie swych imprez z popularyzacją przeszłości historycznej i tradycji narodowych regionu. Imprezy strictly turystyczne łączono ze zwiedzaniem miejsc historycznych (pól bitewnych i miejsc martyrologii), spotkaniami z ciekawymi ludźmi, okolicznościowymi sesjami popularnonaukowymi oraz wystawami.

W latach 1985-1989 WKTP patronowała (lub organizowała) zwłaszcza następującym imprezom: w 1986 roku 50. rocznicy śmierci Leona Wyczółkowskiego (1936-1986) i 15. rocznicy śmierci Zdzisława Zyglera-Zagłoby, a w roku następnym Ogólnopolskiemu Spotkaniu Klubów Turystyki Pieszej i rajdom pieszym organizowanym w ramach „Rodła”. Zorganizowała także złoty przodowników turystyki pieszej: XXIII Bytów, połączony ze zwiedzaniem Kaszub i Jarem Raduni oraz Muzeum L. Wybickiego w Będominie, XXIV w 1986 r. w Śliwicach „Wrycza 86” – Sejmik Nauczycieli Przodowników TP⁵, poświęcony głównie postaciom ks. płk. Józefa Wryczy, ks. Sychowskiego i Floriana Ceynowy, XXV w Poznaniu – Armii „Poznań” i J.H. Dąbrowskiemu, a w XXVI w Trzemesznie – powstańcom styczniowym 1863.

Szczególną oprawę miał ten ostatni. Dnia 28 lutego 1987 r., w 125. rocznicę wymarszu gimnazjalistów trzemeszeńskich do powstania styczniowego 1863-64, pedagodzy wspólnie z krajoznawcami z Wojewódzkiej Komisji Turystyki Pieszej zorganizowali specjalną sesję naukową połączoną z odsłonięciem tablicy pamiątkowej na głazie na terenie Liceum Ogólnokształcącego im. ks. bpa Michała Kosmowskiego w Trzemesznie, ku czci bohaterskich gimnazjalistów⁶.

w latach 1952-2002, [w:] *50 lat Komisji Turystyki Pieszej Zarządu Głównego PTTK w Warszawie*, Warszawa 2002, s. 149.

⁵ Organizatorem był Aktyw Opiekunów SKKT-PTTK Oddziału Miejskiego PTTK w Bydgoszczy. W Złocie, który odbywał się na terenie miejscowego Ośrodka Sportu i Rekreacji, udział wzięło 120 nauczycieli z województwa bydgoskiego. W ramach Złotu zwiedzano też Byszewę i Śliwice oraz odbyto krótką wędrowkę przez Bory Tucholskie.

⁶ Od 1985 r. przez 3 lata propagowano idee upamiętnienia gimnazjalistów i zbierano pieniądze

W dniach od 31 marca do 1 kwietnia 1990 r. odbył się XXVIII Wojewódzki Zlot Przodowników Turystyki Pieszej w Kcyni.

W latach 1975-1990 zwiększyła się też znacznie sieć znakowanych szlaków pieszych. W celu umożliwienia uprawiania turystyki mieszkańcom Bydgoszczy większość szlaków wytyczono wokół miasta i rejonu Zbiornika Koronowskiego. Dobrze rozbudowana jest także sieć znakowanych szlaków turystycznych na obszarze Kujaw, Pałuk, Krajny i Borów Tucholskich.

Jednym z najdłuższych szlaków na terenie województwa jest oznaczony kolorem niebieskim Szlak Partyzantów Armii Krajowej w Borach Tucholskich, długości 100 km, prowadzący z Czerska Świeckiego do Szlachty. Impulsem do jego wytyczenia była odbywająca się 24 czerwca 1989 r. uroczystość poświęcenia przez bpa Mariana Przykuckiego, ordynariusza diecezji chełmińskiej, tablicy pamiątkowej na kościele parafialnym pw. Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych we wsi Lipinki w pow. świeckim, upamiętniającej działania w latach okupacji Zgrupowania AK „Świerki”⁷. Zgrupowanie to, niewątpliwie największe na obszarze Borów Tucholskich, liczące ok. 150 partyzantów, operowało w zwartym kompleksie leśnym na pograniczu powiatów Starogard i Świecie (między miejscowościami Skórcz – Śliwice – Osie – Warlubie), zapleczem dla niego była bohaterka wieś Lipinki. Z okazji odsłonięcia tablicy Zarząd Wojewódzki PTTK w Bydgoszczy wydał okolicznościową broszurę, a po wytyczeniu szlaku Fundacja Archiwum Armii Krajowej w Toruniu opublikowała też specjalny przewodnik⁸.

na tablicę. Przewodniczącym Komitetu Fundacji Tablicy był dr Andrzej Bogucki. Podczas sesji, której przewodniczył prezes Zarządu Wojewódzkiego PTTK mgr J. Umiński, wygłoszono następujące referaty: uczniowie LO w Trzemesznie *120 lat gimnazjum i liceum w Trzemesznie*, mgr inż. Maciej Wdowicki *Pierwsza wyprawa gimnazjalistów do powstania 1863 r.*, a doc. dr hab. Sławomir Kalembka (UMK) *Młodzież wielkopolska w bojach powstania styczniowego*. Uczestnicy sesji zwiedzili też Izbę Tradycji Szkoły oraz wzięli udział w wycieczce do pobliskiej wsi Ławki, miejsca urodzenia Hipolita Cegielskiego (1813-1868), ucznia gimnazjum w latach 1827-30. Z okazji uroczystości staraniem Zarządu Wojewódzkiego PTTK w Bydgoszczy wydano opracowanie pt. *Uroczystość Odsłonięcia Tablicy Pamiątkowej w 125-lecie Wymarszu Gimnazjalistów Trzemeszańskich Do Powstania Styczniowego 1863 Roku*, Bydgoszcz, luty 1988.

⁷ *Uroczystość odsłonięcia tablicy pamiątkowej Zgrupowania Armii Krajowej „Świerki” w Lipinkach*, Bydgoszcz, 24 czerwca 1989. Tekst tablicy brzmi: „Partyzantom Armii Krajowej Zgrupowania Świerki por. Stefana Gussa Dana walczącym i poległym w Borach Tucholskich w latach 1942-1945 oraz mieszkańcom Osia, Lipinek, Starej Huty, Blizaw, Radańska i innych wsi, straconym za współpracę z partyzantami. Rodacy”. W odsłonięciu tablicy uczestniczył m.in. Henryk Szymanowicz, b. zastępca dowódcy Zgrupowania. W latach 1963-1964 kierownik biura Zarządu Okręgu PTTK w Bydgoszczy.

⁸ *Szlakiem partyzantów Armii Krajowej w Borach Tucholskich: przewodnik. Cz. I, w obrębie województwa bydgoskiego*, red. t. M. Wojciechowicz-Seńczuk, Fundacja „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej”, Toruń 1996.

Po wytyczeniu drugiej części szlaku pn. Armii Krajowej i Gryfa Pomorskiego ukazała się kolejna pozycja, obejmująca obszar północnej części Borów Tucholskich i część Pojezierza Kaszubskiego⁹.

Szlaki odnawiano systematycznie w miarę potrzeb dzięki środkom własnym Towarzystwa i pomocy Wydziału Kultury Fizycznej i Turystyki Urzędu Wojewódzkiego. Gdy w 1984 r. ich długość wynosiła ponad 1600 km, to w roku 1990 na terenie województwa istniało już 71 szlaków pieszych o łącznej długości 1711 km¹⁰. O walorach krajoznawczych szlaków i ich przebiegu informowały opisy opracowane przez wieloletniego działacza turystyki pieszej i przewodniczącego WKTP Macieja Wdowickiego¹¹. Formą propagandy odbywania wędrówek szlakami były tablice informacyjne umieszczone na szlakach i w obiektach OZGT, zaopatrzone w mapy topograficzne w skali 1:50 000 (obejmowały szlaki w najbliższej okolicy stancji czy domu wycieczkowego PTTK).

W połowie lat 80. nastąpił rozwój imprez na orientację, utrzymano też na wysokim poziomie ilościowym i jakościowym imprezy turystyki pieszej, górskiej i wodnej, ale popierano głównie organizację imprez mniejszych, w których uczestniczyło od 200 do 300 turystów. Skończono z organizacją imprez „gigantów”, w których brało często udział ponad 1000 osób. W imprezach, głównie pieszych i górskich, uczestniczyła średnio w ok. 60% młodzież. Przekładało się to również na udział liczbowy młodzieży w zdobywaniu odznak turystyki kwalifikowanej.

Komisja Imprez na Orientację była inicjatorem ustanowienia „Bydgoskiego Pucharu Imprez na Orientację” dla najlepszej drużyny uczestniczącej cyklicznie w tego typu spotkaniach. Głównym celem ustanowienia nagrody była popularyzacja tej formy turystyki wśród młodzieży. Rywalizację pucharową rozegrano w latach 1986 i 1987. Komisja organizowała też swe imprezy w ramach Rajdu Szlakami Rodła w 1987 r. oraz o Puchar Borów Tucholskich ‘88 – w trzech dyscyplinach: pieszej, kajakowej i kolarskiej. Szereg imprez na orientację organizowanych w województwie bydgoskim, zyskując krajowe uznanie, jak marsze na orientację „Azyma” (organizowane przez Oddział PTTK w Żninie) czy „Azymuty”: Kaszubski (Chojnice), Piętaszkowy i Kolejarski (Oddział Miejski Bydgoszcz), weszło do kalendarzy ogólnopolskich i gromadziło wiele zespołów z całego kraju.

⁹ M.T. Krzyżanowski, E.F. Kozłowski, *Szlakiem partyzantów Armii Krajowej i „Gryfa Pomorskiego” w Borach Tucholskich i na Pojezierzu Kaszubskim*, Gdańsk 2001.

¹⁰ Pod koniec 1997 r. liczba kilometrów znakowanych szlaków w województwie bydgoskim wzrosła do 2940.

¹¹ M.in.: M. Wdowicki, *Bydgoskie szlaki piesze*, Bydgoszcz 1984; tenże, *Bydgoskie szlaki piesze – Krajna*, Bydgoszcz 1987; tenże, *Znakowane szlaki piesze woj. bydgoskiego*, Bydgoszcz 1991.

Mimo oddalenia od gór dużą popularnością cieszyła się turystyka górską. Zarówno uczestnictwo w imprezach ogólnopolskich organizowanych przez KTG czy oddziały „górskie”, jak i lokalne inicjatywy, np. w 1989 r. organizatorem dorocznego, „letniego” ogólnopolskiego zjazdu prezesów klubów górskich był Klub im. Klimka Bachledy przy Oddziale Miejskim w Bydgoszczy. O dużym zainteresowaniu turystyką górską wśród turystów regionu może świadczyć, obok uczestnictwa w wielu imprezach „górskich”, liczba zdobytych na przestrzeni lat 1975-1990 ponad 8500 odznak GOT (różnych stopni).

Turyści kolarze uczestniczyli w wielu imprezach organizowanych przez Wojewódzką Komisję Turystyki Kolarskiej, m.in. kolarskich rajdach zimowych, rajdach szlakami oręza polskiego, na orientację.

W 1982 Komisja Kolarska ZG PTTK zacieśniła współpracę z Zakładami Rowerowymi „Romet” w Bydgoszczy, a rok później Oddział w Kędzierzynie-Koźlu podjął we współpracy z „Rometem” działalność zaopatrzeniową jednostek PTTK w sprzęt i części zamienne. Oddział Zakładowy przy Zakładach Rowerowych „Romet” był też w końcu lat 80. organizatorem dwu rajdów „O Puchar Dyrektora Naczelnego Rometu”, a w roku 1979 Okręgowa Komisja Kolarska wspólnie z „Rometem” wydała w nakładzie 15 tys. egzemplarzy barwny folder promujący Kolarską Odznakę Turystyczną¹².

W dniach 25-31 maja 1986 r. Wojewódzka Komisja Turystyki Kolarskiej była, na zlecenie ZG PTTK, organizatorem XXVI Ogólnopolskiego Zlotu Przewodników Turystyki Kolarskiej pn. „Ziemia Bydgoska 1986”, w którym uczestniczyło 350 osób. Z inicjatywy WKTK w celu popularyzacji tej gałęzi turystyki na obszarze województwa ustanowiona została regionalna odznaka „Rajd Kolarski Dookoła Woj. Bydgoskiego”, stanowiąca pomost między odznaką KOT a Regionalną Odznaką „Wędrownik Kujaw i Pomorza”. W latach 1976-1990 powstały w województwie cztery kluby turystyki rowerowej¹³. Od 1987 r. Klub PTTK „Cyklista” w Chojnicach kierowany przez Andrzeja Begera każdego roku organizował „Święto Roweru”, w którym każdorazowo uczestniczyło kilkuset turystów¹⁴. W dniach 23-27 sierpnia 1989 r. WKTKol zorganizowała XXXVIII Centralny Zlot Turystów Kolarzy PTTK w miejscowości Kręgiel nad Jeziorem Koronowskim. W imprezie, której komandorem był Zbigniew Boroński, uczestniczyło 454 kolarzy.

¹² M. Kotarski, *Historia turystyki kolarskiej 1952-2010 w zarysie*, Kraków 2011, s. 69.

¹³ W 1976 r. Klub Turystów Kolarzy PTTK „Rama 76” przy Oddziale Wojskowym PTTK w Bydgoszczy, w 1980 r. Osiedlowy Klub Turystyki Rowerowej PTTK „Samotnik” w Bydgoszczy, w 1984 r. Klub Turystyki Rowerowej „Kujawiak” w Inowrocławiu, a w roku 1990 Klub Turystyki Rowerowej „Hobo” (od 1999 r. Klub Miłośników Roweru PTTK „Cyklista” w Chojnicach).

¹⁴ M. Kotarski, op. cit., s. 72-73.

Komisja Turystyki Kajakowej, jak już wspomniano, była tradycyjnie inspiratorem i organizatorem spływów na Brdzie. Ale organizowała też wyprawy kajakowe na Pojezierza: Kaszubskie, Brodnickie, Suwalsko-Augustowskie, na tereny Pomorza Zachodniego i Dolnego Śląska.

Wojewódzka Komisja Turystyki Kajakowej obok organizacji imprez uczestniczyła w zagospodarowywaniu szlaków wodnych, zwłaszcza Brdy. W ramach współpracy z Okręgowym Zarządem Lasów Państwowych w Toruniu i Urzędem Wojewódzkim w Bydgoszczy w toku kadencji 1981-1984 udało się zagospodarować pola biwakowe na znakowanych szlakach wzdłuż Brdy, a w następnych latach nad Wdą.

Po reorganizacji Towarzystwa w 1990 r. – likwidacji Okręgowej Komisji Turystyki Kajakowej – powstała w Bydgoszczy Regionalna Rada Klubów i Kół Turystyki Kajakowej.

W dniach 2-3 lipca w Żninie miał miejsce wspomniany już Ogólnopolski Sejmik Autostopowiczów i Kierowców „Autostop ‘80”. Motorowcy byli organizatorami kilku imprez ogólnopolskich, m.in.: 5-7 X 1984 r. XXII Ogólnopolskiego Zjazdu Przedowników Turystyki Motorowej w Wenecji, Turystycznego Zlotu Turystyki Motorowej w Żninie, w 1988 r. (21-24 VII) XXXIII Centralnego Rajdu i Zlotu Turystów Zmotoryzowanych „Janowo ‘80”, w którym uczestniczyło kilkuset turystów.

Wydano kilka ogólnodostępnych map turystycznych, m.in. Wydawnictwo PTTK „Kraj” opublikowało mapę szlaku wodnego Brdy. Kajakowcy uznali ją za mało precyzyjną i z błędami.

Na pograniczu imprez turystyki kwalifikowanej były imprezy środowiskowe, np. Oddział PTTK Rzemiosła i Gospodarki Komunalnej w Bydgoszczy organizował zloty dla środowiska rzemieślniczego, a Klub Płetwonurków Oddziału zorganizował w 1984 r. Mistrzostwa Polski w Łowiectwie Podwodnym.

Osiągnięcia w zakresie turystyki kwalifikowanej były zasługą nie tylko działaczy społecznych komisji określonych dyscyplin turystycznych szczebla wojewódzkiego, ale także w dużym stopniu działaczy oddziałów i klubów. Z organizacją imprez turystyki kwalifikowanej związane było zdobywanie odznak turystycznych, wśród których szczególną popularnością cieszyły się i nadal cieszą odznaki: Odznaka Turystyki Pieszej (OTP) i Górską Odznaką Turystyczną (GOT). Corocznie w regionie zdobywano od 1600 do 3200 odznak.

**Tabela 6. Imprezy i wycieczki turystyki kwalifikowanej (wg dyscyplin)
6a. Liczba imprez i wycieczek**

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
Pieszce	809	924	831	1125	1394	1223	1146	632
Górskie	152	149	161	180	182	160	151	112
Narciarskie	4	17	26	27	51	38	61	31
Kolarskie	189	256	277	369	340	481	311	259
Motorowe	145	140	127	142	133	114	84	26
Żeglarskie	40	61	67	103	50	46	45	48
Kajakowe	71	84	135	133	132	94	93	79
Motorowodne	9	31	•	•	•	•	•	•
Speleologiczne	-	-	1	-	-	2	-	1
Pletwonurkowe	1	2	3	2	6	1	22	22
Na orientację	•	•	56	91	89	124	103	115
Inne	•	•	175	113	236	213	293	329
Ogółem	1420	1664	1859	2285	2613	2496	2309	1654

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Pieszce	629	1019	921	867	982	596	589	364
Górskie	110	110	132	202	230	177	128	52
Narciarskie	16	18	25	23	46	21	7	6
Kolarskie	171	216	206	206	251	172	168	96
Motorowe	36	36	43	44	57	32	26	8
Żeglarskie	24	31	32	31	63	45	8	2
Kajakowe	57	62	42	82	92	89	70	23
Speleologiczne	4	-	-	3	3	3	1	-
Pletwonurków	4	2	3	5	1	-	-	-
Na orientację	64	109	132	82	113	106	103	68
Inne	161	154	174	185	176	153	111	171
Ogółem	1276	1757	1710	1730	2014	1394	1211	790

Tabela 6b. Liczba uczestników

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Pieszce	33 172	32 803	23 239	32 010	39 384	28 058	22 931	17488	18045	21 109
Górskie	2747	1871	2431	2935	2443	2846	2612	1412	2392	1995
Narciarskie	60	397	324	369	563	439	865	364	359	380
Kolarskie	5167	7428	5152	7977	9731	5463	5321	3448	3445	3416
Motorowe	5303	5830	2955	3977	6032	3294	3771	593	1362	1844
Żeglarskie	1877	1668	933	1518	600	600	877	901	531	812
Kajakowe	2371	1698	1408	2705	2451	2030	1998	1379	1535	825
Speleolo- giczne	143	-	11	-	-	25	-	12	62	-

Pletwonurkowe	300	800	399	114	265	10	200	288	86	152
Na orientację	-	-	1730	2152	1927	2286	1823	1344	1346	1965
Inne	-	-	2768	4444	7965	6411	8650	4982	9621	6000
Ogółem	51 140	52 495	41 350	58 201	71 361	51 462	49 048	32 211	38 784	38 498

	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Pieszne	27 653	25 030	22 940	15 582	14 464	8069
Górskie	2205	4039	3885	3796	2319	925
Narciarskie	416	827	940	291	116	696
Kolarskie	3551	3812	4064	3670	3610	1911
Motorowe	1867	1853	791	547	591	279
Żeglarskie	933	628	775	725	410	15
Kajakowe	1160	2157	1253	1479	1086	346
Speleologiczne	-	40	40	40	8	-
Pletwonurkowe	25	30	4	-	-	-
Na orientację	2122	2272	2961	2923	2967	1907
Inne	5985	6978	6585	4946	2901	4961
Ogółem	45 917	47 666	44 238	33 999	28 472	19 109

Tabela 7. Stan kadry

Rok	Przodownicy	Instruktorzy	Straż Ochrony Przyrody	Spół. opiekuńcze przyrody	Spół. opiekuńcze zabytków	Sluzba kultury szlaku	Organizatorzy turystyki	Znazarze	Instruktorzy kształcenia kadr
1975	408	12	•	•	•	•	921	•	•
1976	441	9	•	•	•	•	1622	•	•
1977	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1978	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1979	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1980	540	50	334	43	176	299	2419	39	61
1981	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1982	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1983	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1984	666	59	328	77	181	119	1453	•	30
1985	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1986	775*		197	61	46	•	1451	71	
1987	798		250	56	42	•	1294	71	
1988	657	89	186	57	41	177	1037	54	91
1989	490	41	191	57	49	84	868	40	89**
1990	396	12	162	23	31	51	406	10	29**

* Łącznie przodownicy i instruktorzy; ** Instruktorzy krajoznawstwa

Tabela 8. Zdobyte (przyznane) odznaki turystyczne

Rok	OTP	GOT*	NON	KOT	MOT	OTM	ŻOT	TOK	OINO**	OK***	MOK	INNE	Razem
1975	1271	584	7	312	158	585	101	51	-	-	817	273	4159
1976	2446	456	8	588	200	584	88	92	-	-	1035	580	6077
1977	2017	590	12	873	659	772	131	90	2	62	1020	496	6724
1978	2345	526	10	918	644	603	292	382	8	98	1660	2878	10 364
1979	2667	468	10	1302	705	526	521	680	15	67	2122	1285	10 368
1980	1872	595	-	580	210	143	61	272	36	203	454	860	5286
1981	838	421	•	436	141	86	70	258	-	32	549	533	3364
1982	668	227	•	112	72	36	52	139	5	5	550	147	2013
1983	895	640	•	52	101	54	61	74	12	9	478	79	2455
1984	743	710	•	54	51	47	31	68	12	26	51	51	1844
1985	1311	755	•	105	52	34	56	142	65	-	186	65	2771
1986	1079	766	•	49	36	26	126	93	91	40	20	31	2357
1987	968	584	•	83	46	8	252	164	48	7	152	-	2312
1988	313	482	•	132	28	14	22	91	47	3	58	-	1190
1989	401	342	-	190	29	17	32	138	68	11	7	376	1611
1990	414	399	-	26	38	16	32	172	113	-	20	7	1237

*Najstarsza z odznak, ustanowiona przez Polskie Towarzystwo Tatrzańskie w roku 1935

Regulamin Odznaki INO zatwierdziło Prezydium ZG PTTK w dniu 22 czerwca 1974 r. uchwałą nr 130/74 *Projekt Odznaki Krajoznawczej został przyjęty 3 maja 1975 r. przez ZG PTTK uchwałą nr 32/VIII/75

Rok	Szlakami Chwały Oręża Polskiego*	Odznaka Siedmiomilowe Buty**	Turysta Senior	Znam Kraje Przyjaciół ***	Wędrownik Kujaw i Pomorza ****	Pałucka Odznaka Regionalna ****	Ogółem
1975	•	-	•	-	-	-	0
1976	•	-	•	-	-	-	0
1977	47	-	175	54	-	-	276
1978	1580	-	356	56	-	-	1992
1979	158	•	213	22	-	-	393
1980	12	•	82	432	-	-	526
1981	•	•	267	22	-	-	289
1982	•	•	8	-	-	-	8
1983	2	•	9	12	-	-	23
1984	13	•	9	5	37***	80***	144

1985	-	-	36	11	109	180	336
1986	27	213	55	19	211	373	898
1987	-	122	-	9	88	148	367
1988	19	67	22	27	59	183	377
1989	10	83	23	31	385*****		522
1990	-	188	10	27	178*****		403

* Ustanowiona przez ZG PTTK w roku 1967

**Ustanowiona przez KTP ZG PTTK w roku 1978 w celu rozwijania turystyki wśród dzieci w wieku poniżej ośmiu lat

***Odnaka zdobywana od 1977 do 1994 r. przez turystów wybierających się na wycieczki do tzw. krajów demokracji ludowej

****Odnaki zdobywane od roku 1984

*****Łącznie odnaki regionalne (Wędrownik Kujaw i Pomorza i Pałucka Odnaka Regionalna).

IV. Działalność środowiskowa

Oddziały zakładowe na obszarze województwa działały jedynie w Bydgoszczy. Były to oddziały: przy Zakładach Chemicznych „Organika-Zachem”, przy Zakładach Radiowych „Unitra-Eltra”, przy Zakładach Rowerowych „Romet”, Międzyzakładowy w Przedsiębiorstwach Handlu Wewnętrznego z siedzibą przy OTEX-ie oraz Środowiska Rzemieślniczego i Gospodarki Komunalnej („Rzemieślniczy”). Poza ELTRĄ pozostałe oddziały zakładowe posiadały lokale biurowe. Prowadziły wszechstronną działalność zarówno w dziedzinie turystyki kwalifikowanej, jak i krajoznawstwa, organizując wiele imprez i świadcząc usługi nie tylko dla członków Towarzystwa, będących pracownikami zakładów, ale całej ich załogi¹⁵.

Podobną działalność, choć na mniejszą skalę, w zależności od możliwości finansowych i organizacyjnych, prowadziły koła zakładowe w oddziałach terenowych¹⁶. Pod koniec lat 80. zaczęła się prężniej rozwijać turystyka rodzinna (rodzinny ruch wycieczkowy), w której uczestniczyły często całe rodziny, także wielopokoleniowe.

Z reguły (głównie w oddziałach zakładowych) Towarzystwo spełniało w części funkcje socjalne, aranżując we współpracy z innymi organizacjami np. TKKF, Polski Związek Wędkarski, Polski Związek Filatelistów, zaś z klubami sportowymi

¹⁵ W 1976 r. oddziały te skupiały 2130 członków.

¹⁶ Przykładowo w 1976 r. działało 137 kół zakładowych zrzeszających 5593 członków, a 1984 r. 107 kół i klubów zakładowych, skupiających 3209 osób (bez środowisk oddziałów zakładowych) – najliczniej w Bydgoszczy (43), następnie Chojnicach (7), Inowrocławiu i Kruszwicy (po 5).

m.in. wypoczynek dla emerytów, kolonie i obozy dla młodzieży, wypoczynek świąteczny; także przygotowując pobyty turystyczne w ośrodkach zakładowych¹⁷. W Bydgoszczy wielu członków oddziałów czy kół zakładowych PTTK pełniło funkcje przewodników w zakładach udostępnionych dla zwiedzających¹⁸. Pomocą w realizacji licznych zadań w zakresie turystyki kwalifikowanej i przewodnictwa służyła liczna kadra wyszkolonych działaczy¹⁹.

W celu integracji środowisk zakładowych organizowano doroczne zloty kadry kół zakładowych. Pierwotnie stanowiły one dobrowolne zloty organizatorów turystyki, z biegiem czasu przekształcono je w zloty wybranej kadry prezesów kół zakładowych²⁰. Znaczną rolę odgrywały też ogólnopolskie turnieje kół i oddziałów zakładowych. Uczestniczyły w nich także oddziały zakładowe z Bydgoszczy, m.in. podczas odbywającego się w dniach 14-16 września 1990 r. w Brodach Iłżeckich XII Turnieju Kół i Oddziałów Zakładowych wśród 24 drużyn III miejsce za zaprezentowany program pn. „PTTK w zakładzie pracy na rzecz załóg i ich rodzin” zdobyła drużyna Międzyzakładowego Oddziału PTTK Przedsiębiorstwa Handlu Wewnętrznego w Bydgoszczy²¹.

Największy wzrost liczby kół i członków w zakładach pracy nastąpił w latach 1984-1987. Pod koniec lat 80. zaobserwowano znaczący spadek aktywności kół i klubów, wzrost trudności z utrzymaniem działalności zakładowych wypożyczalni sprzętu, co wiązało się niewątpliwie ze zmniejszającą się pomocą z funduszy socjalnych. W efekcie przemian politycznych i społeczno-gospodarczych, które ostatecznie doprowadziły do kryzysu krajowego, doszło do upadku wszystkich zakładów przemysłowych, przy których działały oddziały zakładowe, a także wielu, przy których istniały koła i kluby zakładowe.

Młodzież, stanowiąca średnio ok. 50-60% uczestników imprez turystyczno-krajoznawczych, brała przede wszystkim w nich udział, ale też sama organizowała wycieczki, rajdy czy obozy wędrownie. Inspirację dla rozwoju turystyki wśród młodzieży w opisywanym okresie stanowiła w znacznym stopniu uchwała ZG w sprawie młodzieży²². Zarząd Wojewódzki prowadził działalność dla młodzieży dwukierunkowo. Poprzez współpracę z opiekunami SKKT, z reguły

¹⁷ Np. w Ośrodku Zakładowym „Zachemu” w Sokole Kuźnicy.

¹⁸ W Bydgoszczy udostępnione do zwiedzania były Zakłady Graficzne Komisji Edukacji Narodowej i Zakłady Gazownicze.

¹⁹ W roku 1984 kadra ta liczyła 716 organizatorów turystyki, ok. 300 przewodników turystyki kwalifikowanej i 9 przewodników zakładowych.

²⁰ Ograniczenie zlotów do „wybranej kadry” było wymuszone ograniczonymi możliwościami bazy noclegowo-żywnościowej i wzrostem kosztów imprez.

²¹ „Informacje ZG PTTK”, 1990, nr 5, s. 6.

²² Uchwała Plenum ZG PTTK z dnia 3 marca 1973 r. w sprawie wychowawczej roli turystyki i rozwijania działalności młodzieżowego ruchu turystyczno-krajoznawczego.

nauczycielami i pracami w różnych grupach wiekowych dzieci i młodzieży, oraz przez bezpośrednią organizację imprez.

W 1976 r. we współpracy z Komisją Młodzieżową ZG PTTK i nowo utworzonym Oddziałem PTTK w Sępólnie Krajeńskim rozpoczęto akcję masowego szkolenia młodzieżowych organizatorów turystyki w ramach akcji „Krajna ‘76’”. Na 14-dniowych obozach wędrownych młodzież zapoznała się z walorami krajoznawczymi bydgoskiej Krajny oraz nabyła umiejętności w zakresie turystyki kolarskiej i żeglarskiej. Uprawnienia młodzieżowego organizatora turystyki uzyskało 846 osób²³.

Młodzież starano się zainteresować szczegółowym poznawaniem kraju oraz uprawianiem turystyki kwalifikowanej, która oprócz walorów poznawczych wpływała na rozwój fizyczny. Służyły temu imprezy turystyczne i wycieczki krajoznawcze. Dodatkowy element mobilizujący młodych ludzi do uprawiania turystyki stanowiło zdobywanie określonych odznak turystycznych, zwłaszcza turystyki pieszej, kolarskiej i górskiej.

Istotne zmiany w szkolnym ruchu krajoznawczo-turystycznym wprowadziło w roku 1977 zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania²⁴, zmieniające uprzednie zarządzenie obowiązujące od 1969 r. Dotyczyło ono przekształcenia szkolnych kół krajoznawczo-turystycznych PTTK w szkolne kluby krajoznawczo-turystyczne PTTK (SKKT-PTTK); powierzenia radom szczeblu ZHP funkcji koordynatora działalności krajoznawczo-turystycznej w szkole; zmniejszenia liczby zalecanych wycieczek krajoznawczo-turystycznych z pięciu jednodniowych, do co najmniej dwóch w roku; zmiany zasad szkolenia młodzieżowych organizatorów turystyki i zakresu ich uprawnień; wprowadzenia nowego regulaminu SKKT-PTTK oraz powołania Centralnego Zespołu Turystyki Szkolnej jako organu doradczego ministra²⁵. W latach 1977-1980 zanotowano największy wzrost sieci SKKT PTTK. Istotną rolę integracji środowiska kół SKKT stanowiły zloty organizowane do wielu miejscowości w regionie, np. w 1980 r. Wojewódzki Zlot SKKT do Rogowa.

W ramach współpracy z opiekunami SKKT próbowano przekazywać im informacje i materiały metodyczne za pośrednictwem ukazującego się nieregularnie, przy współpracy Kuratorium Oświaty i Wychowania w Bydgoszczy, „Bydgoskiego Vademecum Opiekuna SKKT-PTTK”, zawierającego zarówno informacje, jak i porady krajoznawcze oraz dokumenty konieczne w pracy opiekuna.

²³ *Sprawozdanie Zarządu Wojewódzkiego PTTK w Bydgoszczy za lata 1972-1977*, Bydgoszcz, dnia 27 luty 1977 r., s. 18-19.

²⁴ Zarządzenie Min. Oświaty i Wychowania z dnia 4 lipca 1977 r. w sprawie szkolnego ruchu krajoznawczo-turystycznego (Dz. Urz. MOiW 1977, nr 7, poz. 51).

²⁵ A. Chmiel, *Turystyka w Polsce w latach 1945-1989*, Warszawa 2007, s. 205.

W ramach łączności z opiekunami organizowano dla nich często spotkania i szkolenia, a w formie nagrody – wycieczki. Kilkanaście osób rocznie wyróżniano też odznaką „Zasłużony w Pracy PTTK Wśród Młodzieży Szkolnej”, a także odznakami honorowymi Towarzystwa.

Zarządzeniem Ministra Oświaty i Wychowania, wydanym w 1983 r., nastąpił podział na wycieczki przedmiotowe, krajoznawczo-turystyczne i turystyki kwalifikowanej. Zgodnie z wytycznymi wycieczki inicjowali i organizowali nauczyciele przedmiotu w danej szkole dla klas zgodnie z programem nauczania w ramach zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych. Za wycieczki krajoznawczo-turystyczne uważano te organizowane w obszarze powszechnie uczęszczanym i niewymagające przygotowania kondycyjnego i specjalistycznego, za wycieczki turystyki kwalifikowanej: wymagające odpowiedniego przygotowania i umiejętności posługiwania się sprzętem specjalistycznym, np. rowerem, kajakiem czy nartami²⁶. Turystykę kwalifikowaną uprawiano w ramach zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych w czasie wolnym od nauki w ramach SKKT-PTTK i ZHP.

Ważnymi imprezami o charakterze ponadwojewódzkim były: Ogólnopolski Młodzieżowy Turniej Turystyczno-Krajoznawczy²⁷ (obejmujący ogłaszane co miesiąc zadania dla SKKT w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, dostosowane do pór roku i wieku młodzieży, związane z praktycznymi działaniami turystyczno-krajoznawczymi i pracami badawczymi)²⁸, Ogólnopolski Konkurs Krasomówczy „Lato z PTTK” (na koloniach, obozach młodzieżowych i ośrodkach wczasów w mieście), „Bydgoskie Dni Turystyki Młodzieży Szkolnej” (stanowiące cykl imprez wycieczkowych, zlotów i rajdów, imprez na orientację, itp. – w okresie od 15 do 30 września, od 1984 r. w terminie ogólnopolskim) czy wreszcie Młodzieżowe Szkoły Turystyki, inspirowane przez Zarząd Główny PTTK²⁹. Młodzież uczestniczyła też w krajowych konkursach krasomówczych organizowanych przez Oddział PTTK w Golubiu-Dobrzyniu, np. podczas finału konkursu w roku 1985 w plebiscycie publiczności I miejsce zdobyła Arleta Jackiewicz z Bydgoszczy.

²⁶ Ibidem, s. 340.

²⁷ Finał XI Turnieju odbył się w roku 1983 w Więcborku.

²⁸ Podczas Turnieju wydawano biuletyn „Wesoły Wędrowniczek”, w którym zamieszczano zadania konkursowe i bieżące informacje dotyczące oceny ich wykonania. W roku szkolnym 1984/85 zawieszono organizację konkursu w celu lepszego przygotowania technicznego jego przebiegu w przyszłości.

²⁹ W latach 1983-1984 na obszarze województwa zorganizowano kilka obozów w różnych specjalnościach, na których przeszkolono 180 organizatorów turystyki. W latach 1985-1989 na obozach górskich, pieszych nizinnych i kolarskich przeszkolono ok. 100 młodzieżowych organizatorów turystyki.

Największą liczbą młodzieży w regionie cieszył się Oddział Miejski w Bydgoszczy, który w dniu 31 grudnia 1984 r. na 5504 członków wykazywał 3183 uczniów, co stanowiło 57,8% ogółu członków. Komisja Młodzieżowa Oddziału organizowała szereg imprez. Przykładowo w 1985 roku 19 maja w Janowie Złot Szkolnych Kół Krajoznawczo-Turystycznych PTTK, a 27 października Rajd „Bydgoska Jesień” z zakończeniem w Złotnikach Kujawskich. W następnym roku 17 maja II Złot Szkolnych Klubów Krajoznawczo-Turystycznych Oddziału Miejskiego w Myśliczynie.

Oddział Wojskowy przy Klubie Pomorskiego Okręgu Wojskowego (obecnie Inspektoratu Wsparcia Sił Zbrojnych), utworzony w roku 1976 na bazie Wojskowego Koła PTTK działającego przy Klubie POW, od 1979 r. systematycznie organizował pod kierownictwem Edwarda Kozanowskiego Centralne Rejsy Żeglarskie PTTK Wojska Polskiego³⁰. Imprezy te gromadziły pod żaglami średnio 700 osób z 14 klubów w kraju.

Po wprowadzeniu w życie nowego statutu PTTK i podpisaniu w 1980 r. znowelizowanego porozumienia o współpracy ZG PTTK i GZP WP zaczęto tworzyć na bazie wojskowych oddziałów PTTK ośrodki turystyki kwalifikowanej oddziałujące na całe środowisko wojskowe. Wówczas to w Oddziale Wojskowym PTTK przy Klubie POW powstał ośrodek turystyki żeglarskiej³¹. W latach 1985-1989 Oddział był organizatorem 167 imprez turystyczno-krajoznawczych, wzięło w nich udział blisko 10 tys. turystów, i 136 imprez turystyki powszechnej, w których uczestniczyło ok. 7 tys. osób. Stawiało to oddział w czołówce oddziałów wojskowych w kraju. Organizowano też szereg imprez na zlecenie Zarządu Głównego PTTK, m.in.: w 1986 r. V Centralny Turniej Oddziałów Wojskowych PTTK, w 1987 r. CVI Centralny Złot Aktywu Turystycznego Wojska Polskiego, a w jego ramach Turniej Oddziałów Wojskowych.

Bogatą działalność w Oddziale Wojskowym przy Klubie POW przejawiały zwłaszcza kluby: „Pasat” w zakresie turystyki żeglarskiej, „Azymut” w dziedzinie turystyki motorowej oraz „Rama” w turystyce kolarskiej. Systematyczną pracę upowszechniania walorów regionu i kraju prowadził klub krajoznawczy. W 176 imprezach zorganizowanych przez wymienione kluby w latach 1981-1984 uczestniczyło łącznie ponad 5055 turystów. Z kolei powstałe w lipcu 1984 r. Koło Wojskowe PTTK w Inowrocławiu organizowało szereg imprez dla Wojsk Lotniczych, m.in. Centralne Turystyczne Marsze na Orientację³².

³⁰ W przeciągu lat 1981-1984 zgromadziły one 320 żeglarzy na 79 jachtach.

³¹ A. Chmiel, op. cit., s. 231.

³² *Sprawozdanie Zarządu Oddziału Wojskowego PTTK przy Klubie POW na III Zjazd Sprawozdawczo-Wyborczy obejmujący okres za lata 1981-1984.*

Podobnie jak w innych środowiskach, lata 80. spowodowały także kryzys działalności w turystyce wojskowej. W jego następstwie, w skali całego środowiska, uległa zmniejszeniu liczba członków i kadry specjalistycznej. Gdy w roku 1978 środowisko wojskowe (najlepsze pod względem liczby członków w całym kraju) liczyło 34 556 osób, to w 1989 r. już tylko 26 674, a liczba imprez turystyczno-krajoznawczych zmniejszyła się odpowiednio z 10 593 w 1977 r. do 4 029 w roku 1989. Liczba uczestników spadła z 482 430 do 101 401³³.

W środowisku wiejskim działalność Towarzystwa realizowana była poprzez koła gminno-terenowe (głównie w instytucjach obsługi rolnictwa) oraz SKKT-PTTK w szkołach gminnych. Imprezy turystyczne, dostosowane do zainteresowań mieszkańców wsi, organizowano we współpracy z Kołami Gospodyń Wiejskich i Klubami Ludowych Zespołów Sportowych³⁴.

Oddział Akademicki PTTK w Bydgoszczy utworzono 21 maja 1975 r. z wyodrębnienia kół bydgoskich z Oddziału Międzyuczelnianego PTTK w Toruniu. Turystyka studencka rozwijała się w Bydgoszczy głównie od 1969 r., po utworzeniu w mieście filii WSR w Poznaniu. Skupiała się przy Oddziale Biura Podróży i Turystyki „Alamatur”. Powstały kluby turystyczne PTTK na wydziałach WSR, WSI i WSP. Od lat 70. organizowały rajdy turystyczne, ogólnopolskie obozy turystyczne, wycieczki zagraniczne, dofinansowywane przez Komisję Turystyki i Sportu Rad Uczelnianych. Pierwszym prezesem Oddziału Akademickiego wybrano pracownika naukowego Katedry Chemii WSR Sławomira Goneta, a wiceprezesem Mirosława Ziółka, pracownika technicznego Katedry Fizyki. M. Ziółek był kierownikiem biura OA zorganizowanego 1 X 1975 w lokalu przy ul. Koszarowej 9 (razem z BPiT „Alamatur”) aż do jego likwidacji w 1981 r. Biuro zajmowało się obsługą krajoznawczą i turystyki kwalifikowanej. Przy Oddziale działały kluby środowiskowe: Akad. Klub Kajakowy „Viva Aqua”, Akad. Klub Turystyki Podwodnej „Arius”, Akad. Klub Turystyki Kolarskiej „Tandem”, Akad. Klub Narciarski, Akad. Klub Jeździecki, Akad. Klub Wędkarski i Akad. Yacht Klub oraz uczelniane kluby wydziałowe w ATR: na Wydz. Elektroniki i Elektrotechniki AKT „Włóczęgi”, na Wydz. Mechanicznym AKT „Hobo”, na Wydz. Rolniczym i Zootechnicznym AKT „Stonoga” oraz AKT na Wydz. Budownictwa i Inżynierii Chemicznej, a w WSP: na Wydz. Pedagogiki AKT „Dreptacze”, na Wydz. Matematyczno-Przyrodniczym AKT „Wagusy” i na Wydz. Humanistycznym AKT „Appropinquo”.

³³ A. Chmiel, op. cit., s. 233.

³⁴ O żywej działalności SKKT w środowisku wiejskim świadczyły wysokie lokaty zajmowane w konkursach krajoznawczo-turystycznych przez SKKT przy szkołach podstawowych w Lesnie i Sypniewie oraz przy Technikum Rolniczym w Kobylnikach pod Kruszwicą.

Wielu działaczy studenckich, w toku działalności, uzyskało uprawnienia organizatora turystyki, przewodnika turystyki kwalifikowanej czy przewodnika. Działacze studencki, w liczbie 50, uczestniczyli w charakterze wychowawców-instruktorów we wspomnianej już akcji szkoleniowo-wypoczynkowej dla młodzieży szkolnej w ramach „Krajny 76”³⁵. W Oddziale Akademickim mieścił się również sztab, ogłoszonej w 1976 r. przez ZG PTTK, czteroletniej kampanii „Polska naszych dni” w latach 1976-1979, mającej na celu *utrwalenie w formie fotografii i opisów przykładów dorobku materialnego i kulturalnego Polski dla celów krajoznawczych i dokumentacyjnych oraz zachowanie wizerunków obiektów i krajobrazów ulegających zmianom na krajoznawczej mapie Polski wskutek przemian w życiu społecznym i gospodarczym kraju*³⁶. W efekcie kampanii w województwie, sztab główny akcji w ZG PTTK zakwalifikował 57 prac dokumentujących region jako materiały źródłowe do dalszych badań historyków i krajoznawców. W kampanii PND wyróżniły się oddziały: Miejski i WPHW w Bydgoszczy oraz w Chojnicach, Inowrocławiu i Żniniu³⁷.

W latach 80. nastąpił regres w działalności Oddziału Akademickiego. W efekcie zmian personalnych w zarządzie oraz złej sytuacji na uczelniach praca Oddziału zamarła. Tym niemniej poszczególne kluby organizowały nadal swe imprezy, np. koło przy Wyższej Szkole Pedagogicznej tradycyjne „Spotkania z piosenką turystyczną na zamku w Świeciu”. Oddział został zlikwidowany na początku 1991 r.

Turystyka w spółdzielczych osiedlach mieszkaniowych ogniskowała się głównie w Bydgoszczy, a zwłaszcza w obrębie działań Spółdzielni Mieszkaniowej „Zjednoczeni”, której Osiedlowy Klub „Wszędolązy”, realizujący od lat wielokierunkowy program krajoznawczo-turystyczny, organizator od 1982 r. Ogólnopolskich Złotów Rodzinnych dla spółdzielczych osiedli mieszkaniowych, wyróżniony został w 1984 r. nagrodą zespołową III stopnia przez Przewodniczącego Głównego Komitetu Turystyki³⁸.

Bogaty program działania realizowały też w latach 80. kluby: „Samotnik” i „Wiercipięty” Spółdzielni Mieszkaniowej „Jedność” oraz Klub „Guliwer” Forońskiej Spółdzielni Mieszkaniowej.

³⁵ W ramach szkolenia kadry organizatorów turystyki w latach 1977-1980 na bazie oddziału PTTK w Sępólnie Krajeńskim podczas akcji „Krajna” i na kursach organizowanych przez oddziały PTTK nadano 1261 uprawnień młodzieżowego organizatora turystyki. Stan kadry organizatorskiej w środowisku młodzieży szkolnej wyniósł na koniec 1980 roku 793 uprawnionych członków SKKT-PTTK.

³⁶ *Sprawozdanie Zarządu Wojewódzkiego PTTK w Bydgoszczy za lata 1972-1977*, Bydgoszcz, dnia 27 lutego 1977 r., s. 8.

³⁷ *Sprawozdanie Zarządu Wojewódzkiego PTTK – Bydgoszcz za lata 1977-1980*, Bydgoszcz, dnia 29 marca 1981 r., s. 6.

³⁸ „Informacje ZG PTTK”, 1984, nr 8 październik, s. 3.

Oddział Środowiska Rzemieślniczego i Gospodarki Komunalnej, jeden z dwu działających w kraju w środowisku rzemieślniczym, szczyił się wielokierunkową formą pracy, zarówno programowej, jak i statutowo-usługowej. W ścisłej współpracy z Wojewódzką Radą Zrzeszenia Sportu i Turystyki „Ogniwo” organizowano wiele różnorodnych imprez, jak: wycieczki i rajdy piesze, motorowe i samochodowe, zloty i rejsy żeglarskie czy obozy konne. Wielu członków Oddziału uczestniczyło w wyjazdach zagranicznych. W latach 1977-1980 Oddział grupował 342 członków, którzy byli zrzeszeni w 5 jednostkach organizacyjnych. W latach 1981-1984 zorganizowano ponad 150 imprez i wycieczek powszechnych i turystyki kwalifikowanej dla ponad 11 tys. turystów, ponadto ze 169 imprez BORT-u skorzystało 8,2 tys. osób. Oddział był m.in. organizatorem Międzynarodowych Mistrzostw Polski w Łowiectwie Podwodnym i Rajdów Samochodowo-Pletwornurkowych, a także corocznych Ogólnopolskich Zlotów Rzemiosła, których mety lokalizowano w najciekawszych krajobrazowo miejscowościach regionu.

V. Przewodnictwo

Poziom działalności każdej organizacji zależy przede wszystkim od stopnia zaangażowania w nią kadr. Dotyczy to w szczególności PTTK, w którym zbiegają się zarówno elementy pracy stricte społecznej, jak i zarobkowej.

Formę pracy zarobkowej w Towarzystwie stanowi mające bogate, ponadstuletnie tradycje przewodnictwo. Jakość pracy przewodników zależy od ich cech osobowych, ale przede wszystkim od wiedzy krajoznawczej i umiejętności jej przekazywania na rzecz usługobiorców.

Dlatego przez cały okres swej działalności Zarząd Wojewódzki przejawiał dużą troskę o doskonalenie kadr przewodnickich. Prowadzono liczne szkolenia kandydatów na przewodników i kursy doszkalające. W latach 1975-1990 wielu przewodników poszerzyło swe uprawnienia, głównie przez objęcie nowych obszarów oprowadzania. Nadal jednak niewielu zdobyło uprawnienia językowe do oprowadzania wycieczek zagranicznych.

Kursy dla kandydatów na przewodników prowadzone były w miarę wzrostu zainteresowania usługami przewodnickimi. Po wprowadzeniu nowych, bardziej korzystnych stawek za usługi przewodnickie (Zarządzeniami Nr 74 i 75 Przewodniczącego GKKFiT z dnia 18 listopada 1975 r.) wzrosła liczba chętnych do uzyskania uprawnień. Tym samym wzrosła też ranga przewodnictwa turystycznego, ale i zwiększenie odpowiedzialności społecznej przewodników³⁹.

³⁹ W latach 1977-1980 przewodnicy turystyczni obsłużyli 463 758 osób na zlecenie biur obsługi ruchu turystycznego, uczestników wycieczek krajowych i zagranicznych. Ponad 35 tys. osób obsłużyli przewodnicy w czynie społecznym w ramach spacerów po miastach, wycieczek szkoleniowych itp.

Lata 70. przyniosły znaczną ideologizację życia społeczno-politycznego we wszystkich jego przejawach, także w dziedzinie turystyki i wypoczynku. Jak stwierdza A. Chmiel: *Należy również podkreślić wzmoczoną działalność służb specjalnych, nie tylko w czasie wyjazdów, bo było to przyjętą przez władze regułą, ale także w trakcie różnych szkoleń i kursów, w tym szczególnie na przewodników i pilotów obsługujących ruch turystyczny zagraniczny, zarówno przyjazdowy, jak i wyjazdowy*⁴⁰.

Na obszarze regionu w omawianych latach działało 6 kół przewodników terenowych: w Bydgoszczy, Chojnicach, Inowrocławiu, Świeciu, Tucholi i Żninie. Ponadto w Bydgoszczy działało koło przewodników zakładowych, które zrzeszało średnio ok. 10 osób. W latach 1989-1990 uprawnienia przewodnika zakładowego klasy III posiadało 9 osób (bez uprawnień w językach obcych).

Tabela 9. Przewodnicy terenowi (6 kół)

Rok	liczba przew.	I klasy	II klasy	III klasy	w jęz. obcych	ang.	franc.	niem.	ros.	inne
1975	192*	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1976	235	15	35	174	35	•	•	•	•	•
1977	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1978	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1979	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1980	203	16	32	155	29	5	1	9	11	3
1981	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1982	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1983	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1984	200	•	••	•	•	•	•	•	•	•
1985	212	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1986	238	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1987	229	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1988	251**	•	•	•	•	•	•	•	•	•
1989	223	11	38	181	19	1	-	9	7	2
1990	214	15	36	170	19	1	-	9	7	2

*Na dzień 30 czerwca 1975 r. w b. okręgu bydgoskim działało łącznie 549 przewodników, po podziale na trzy województwa, w ZW Bydgoszcz 192, w ZW Toruń 274, a w ZW Włocławek 83

**Przewodnicy terenowi i zakładowi.

Do ważniejszych imprez służących doskonaleniu pracy przewodników zaliczyć trzeba ogólnopolskie konkursy krasomówcze dla przewodników i młodzieży szkolnej organizowane były przez Komisję Przewodnicką ZG PTTK wspólnie z Oddziałem PTTK w Golubiu-Dobrzyniu.

⁴⁰ A. Chmiel, op. cit., s. 391.

Stan kadry przewodnickiej wykazywał tendencję malejącą. O ile w roku 1988 w skali kraju działało jeszcze 269 kół i klubów zrzeszających 13 790 przewodników posiadających łącznie 17 346 uprawnień, o tyle w roku 1991 działało nadal 241 kół i klubów, które skupiały 11 261 przewodników, posiadających 13 447 uprawnień⁴¹. W województwie bydgoskim spadek liczby przewodników w latach 1988-1990 wynosił 37 osób, tj. 8%.

VI. Turystyka zagraniczna

Rozwój turystyki zagranicznej w Towarzystwie datuje się od końca lat 50., kiedy to po nawiązaniu kontaktów zagranicznych ZG PTTK uchwałą z dnia 27 sierpnia 1958 r. powołał specjalistyczne Biuro Wymiany Międzynarodowej PTTK, które aktywność w terenie rozpoczęło poprzez biura obsługi ruchu turystycznego. Od 1961 r. jako Biuro Turystyki Zagranicznej PTTK stało się samodzielną jednostką gospodarczą Towarzystwa, podporządkowaną organizacyjnie ZG PTTK⁴².

W działalności BTZ dominowała grupowa i indywidualna turystyka wyjazdowa, początkowo w formie imprez o charakterze campingowym, np. w Bułgarii czy na Węgrzech, w następnych latach ofertę poszerzano o różne formy turystyki kwalifikowanej. W listopadzie 1981 r. w ramach BTZ utworzono sekcję turystyki kwalifikowanej, która promowała własne imprezy z różnych dziedzin turystyki kwalifikowanej oraz realizowała zamówienia klubów specjalistycznych, a wychodząc naprzeciw zapotrzebowaniu przyjazdowej turystyce kwalifikowanej, popularyzowała walory przyrodnicze i pamiątki historyczno-zabytkowe Polski⁴³. Bydgoskie Biuro Turystyki Zagranicznej PTTK utworzono 16 czerwca 1974 r. Oddział BTZ w Bydgoszczy był jednym z 9 oddziałów terenowych, obejmował swą działalnością obszar województw: bydgoskiego, toruńskiego, włocławskiego i piłskiego. Organizatorem i pierwszym kierownikiem był w latach 1974-1976 Jerzy Marciniak. W roku 1992 Biuro Turystyki Zagranicznej przekształcono w holding spółek prawa handlowego (10 oddziałów). Po likwidacji centrali BTZ PTTK w 1993 r., dawne oddziały przekształcono w sp. z o.o. Spółka w Bydgoszczy rozpoczęła działalność 1 czerwca 1992 r.⁴⁴ Bydgoskie BTZ oferuje wczasy

⁴¹ *Sprawozdanie ZG PTTK kadencja 1989-1993*, Poznań, 26-28 lutego 1993 r., s. 61.

⁴² A. Chmiel, op. cit., s. 260.

⁴³ Informacje ZG 1983, nr 8, s. 5.

⁴⁴ Akt założycielski spółki został podpisany w styczniu 1992 r. Kapitał założycielski w wysokości 4 100 zł; ZG PTTK objął w 100%. W kwietniu 1973 r. zgodnie z postanowieniem 3/93 Zespołu Ekonomicznego kapitał uległ podwyższeniu o dodatkowe 75 udziałów, z czego 15 objętych zostało przez ZG PTTK, a pozostałe przez Regionalny Oddział PTTK „Szlak Brdy”. Por. *Sprawozdanie Zarządu Głównego PTTK 1993-1997*, Warszawa 1997, s. 127.

zagraniczne, sprzedaje bilety na przewozy promowe i autobusowe (do ok. 200 miast Europy) oraz wydawnictwa turystyczno-krajoznawcze. Od 1993 r. Oddział Regionalny PTTK „Szlak Brdy” w Bydgoszczy posiada 51% udziałów; BBTZ kierowali kolejno: Margot Sydor, Adam Chyliński, Joanna Andrzejewska i aktualnie Marzena Batka-Rybka.

VII. Baza turystyczna

Z dniem 1 stycznia 1973 r. rozwiązane zostało Biuro Ekonomiczno-Finansowe Zarządu Okręgu, a całą działalność gospodarczą, prowadzoną w sferze budżetu terenowego, skoncentrowano w Zrzeszeniu Gospodarki Turystycznej PTTK. Operacje w zakresie budżetu terenowego, obejmujące pośrednictwo usług turystycznych, sprzedaż sprzętu i pamiątek turystycznych, eksploatację taboru, prowadzenie stanic turystycznych i wypożyczalni sprzętu turystycznego, pozostawiono w ramach działalności statutowo-usługowej oddziałom.

Baza turystyczna mimo niewielkich środków finansowych na inwestycje była stale rozbudowywana. Opracowany w 1974 r. przez Okręgowy Zespół Obiektów Turystycznych w Bydgoszczy plan inwestycyjny na lata 1976-1980 został pozytywnie zaopiniowany przez Wydział Kultury Fizycznej i Turystyki Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy. Jak stwierdzono w piśmie Wydziału, projekt planu pokrywa się z programem rozwoju turystyki i wypoczynku po pracy województwa bydgoskiego na lata 1972-80 zatwierdzonym Uchwałą Nr 14/31/73 PWRN w Bydgoszczy z dnia 7 maja 1973 r. oraz zatwierdzonym programem zagospodarowania Szlaku Brdy⁴⁵. Wśród nowych zadań przewidzianych do wykonania w latach 1976-1980 przewidziano zagospodarowanie pól namiotowych w przydomach wycieczkowych w Bachotku i Charzykowach oraz budowę magazynu kajakowego w schronisku w Swornegaciach. W planie inwestycyjnym założono też m.in. kontynuację budowy w Bachotku pawilonu noclegowego na 100 miejsc, przy DW Charzykowy magazynu na kajaki, w Bydgoszczy adaptacje w willi przy al. Ossolińskich nr 25 sutereny na „Klub Działacza Turysty”, a przy ul. Mostowej nr 5 pomieszczeń dla nowo powołanego Oddziału Biura Turystyki Zagranicznej. Łączny koszt wymienionych inwestycji założono na 7752 tys. zł.

Liczba i rodzaj obiektów zmieniały się w latach 1975-1990. Także podległość administracyjna. Po trwającej wiele miesięcy dyskusji, w trudnej sytuacji finansowej jednostek gospodarczych, zmieniono (w skali kraju) i uproszczono strukturę zarządzania gospodarką PTTK. Po X Zjeździe Krajowym PTTK w 1981 r.

⁴⁵ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, sygn. 1584/792. KFT IV-032-10/21/74 z dnia 6 IX 1974 r. Opinia planu inwestycyjnego na lata 1976-1980 PTTK – Okręgowy Zespół Obiektów Turystycznych PTTK.

nastąpiła likwidacja Dyrekcji Zrzeszenia Gospodarki Turystycznej w Warszawie. w celu dostosowania do wymagań reformy gospodarczej powołano w 1982 r. w terenie specjalistyczne jednostki gospodarcze – Okręgowe Zespoły Gospodarki Turystycznej, którym Zarząd Główny, jako organ założycielski, przekazał szereg swych uprawnień.

W Bydgoszczy OZGT powstał na bazie Zespołu Obiektów Turystycznych, obejmującego swym zasięgiem województwa bydgoskie i pilskie⁴⁶. Zmieniony został obszar działania nowo utworzonego OZGT na województwo bydgoskie i wrocławskie. OZGT w Bydgoszczy przejął od OZGT w Warszawie Dom Wycieczkowy w Ciechocinku. w ten sposób bydgoskiemu OZGT podlegało 12 obiektów (1 dom wycieczkowy, 5 stanic i 6 pól namiotowych). Przy Zarządzie Wojewódzkim powołano Radę Programową OZGT pełniącą funkcję doradczo-nadzorcą. Miała czuwać nad właściwym współdziałaniem gospodarczej działalności OZGT z podstawowymi zadaniami statutowymi Towarzystwa.

Po przekazaniu w latach 1982-1984 wskutek wygaśnięcia dzierżawy lub decyzji władz administracyjnych domów wycieczkowych w Ciechocinku OZGT dysponował bazą składającą się z 2 domów wycieczkowych (w Charzykowach i w Żninie), 5 stanic wodnych (w Karczewie, Janowie, Sokole Kuźnicy, Swornegaciach i Tleniu), 6 pól namiotowych oraz 6 wypożyczalni sprzętu turystycznego (m.in. Charzykowy, Sokole Kuźnica, Swornegacie, Tleń). W związku z likwidacją obiektów w Ciechocinku i Sępólnie Krajeńskim w roku 1983, przystosowano do działalności całorocznej obiekty w Charzykowach i Karczewie, uruchamiając w nich działalność gastronomiczną, a w Charzykowach zwiększając dodatkowo liczbę miejsc o 10 w dwóch domkach campingowych.

Camping w Żninie, oddany do użytku staraniem działaczy Oddziału PTTK w Żninie w roku 1963, został w 1974 r. decyzją odgórnych władz przekazany OZGT. Po rozwiązaniu w 1991 r. struktur wojewódzkich przekazano go, wraz z innymi obiektami OZGT, utworzonemu w 1991 r. Regionalnemu Oddziałowi PTTK „Szlak Brdy” w Bydgoszczy. Oddział żniński przez szereg lat starał się o jego zwrot. Decyzją Głównego Sądu Koleżeńskiego z dnia 27 lipca 1993 r. dom wycieczkowy i camping powrócił we władanie Zarządu Oddziału w Żninie⁴⁷.

W latach 1985-1988 OZGT w Bydgoszczy prowadził także obiekty handlowe – sklepy w Bydgoszczy (przy ul. Jana Kazimierza i ul. Marii Konopnickiej), w których sprzedawano artykuły turystyczne.

Dyrektorami OZGT byli kolejno: Marian Walczak (1 I 1973 – 30 IV 1982),

⁴⁶ W województwie pilskim administracji ZOT podlegały domy wycieczkowe w Chodzieży i Ujściu i stacja wodna w Walczu. OZGT w Bydgoszczy przekazał je OZGT w Poznaniu.

⁴⁷ 70 lat PTK – 45 lat PTTK w Żninie 1929 – 1954 – 1999, Żnin 1999, s. 42.

Ryszard Olszewski (1 V 1982 – 31 VII 1988) i Zbigniew Galiński (8 VIII 1988 – 31 VII 1992). Funkcję zastępcy pełnił od 1 maja 1982 r. Antoni Gutowski.

Okręgowy Zespół Gospodarki Turystycznej w Bydgoszczy postawiono w stan likwidacji 1 maja 1992 r., zakończenie działalności Zespołu nastąpiło 31 lipca 1992 r. Obiekty wydzierżawiono Regionalnemu Oddziałowi PTTK „Szlak Brdy” w Bydgoszczy⁴⁸, a funkcję prezesa Przedsiębiorstwa PTTK „Szlak Brdy” Sp. z o.o. pełnił do 30 czerwca 2001 r. wiceprezes ds. gospodarczych Z. Galiński.

Tabela. 10. Liczba miejsc noclegowych (wg rodzaju bazy) oraz liczba wypożyczalni sprzętu

Rok	Miejsca całoroczne	Liczba udzielonych noclegów w bazie całorocznej	Miejsca sezonowe	Liczba udzielonych noclegów w obiektach sezonowych	Pola namiotowe	Liczba udzielonych noclegów na polach namiotowych	Liczba wypożyczalni	Liczba osób korzystających z wypożyczalni
1981	235	47 317*	696	43 566*	1340	16 271	8	2106
1982	188	34 925	576	24 853	1440	20 762	7	2474
1983	153	35 530	581	34 433	1090	23 968	6	2009
1984	102	23 571	585	39 895	1090	22 269	6	1210
1985	93	20 194	585	47 088	1045	21 819	6	1496
1986	102	19 943	582	36 773	1045	24 730	6	1915
1987	224	35 444	590	38 032	1045	19 826	6	1750
1988	217	31 861	584	33 072	1045	27 736	6	1461

* w tym obiekty na terenie województwa pilskiego

Istotne znaczenie miała podjęta w listopadzie 1983 r. uchwała ZG PTTK w sprawie udzielania zniżek organizacyjnych za usługi noclegowe i wypożyczalni sprzętu turystycznego, a także uchwała Prezydium ZG z października 1982 r. w sprawie zasad funkcjonowania obiektów turystycznych PTTK.

VIII. Likwidacja struktur wojewódzkich

Proces przemian politycznych, społecznych i gospodarczych postawił Towarzystwo w nowej jakościowo sytuacji. Z jednej strony otworzyły się szanse na innowacje, zwłaszcza ekonomiczno-gospodarcze w ramach ustawy

⁴⁸ *Sprawozdanie ZG PTTK Kadencja 1989-1993 XIII Walny Zjazd PTTK*, Poznań 26-28 lutego Warszawa 1993, s. 122. Regionalny Oddział PTTK „Szlak Brdy” w Bydgoszczy, założony 18 X 1991, zatwierdzony przez ZG PTTK 25 X 1991, obejmuje północną część woj. bydgoskiego i działa głównie w dziedzinie turystyki kwalifikowanej, dzierżawi od ZG PTTK bazę noclegową w Borach Tucholskich, zagospodarowuje szlaki wodne, piesze i kolarskie, wytycza szlaki piesze i rowerowe, głównie w dorzeczu Brdy i Wdy, i administruje nimi.

o stowarzyszeniach⁴⁹, ale z drugiej strony Towarzystwo pozbawiono pozycji monopolisty, m.in. w dziedzinie przewodnictwa, stanowiącego od wielu lat jedną z podstawowych form jego działalności.

Te i inne zagadnienia kwestii prywatyzacji wielu obiektów, w których oddziały PTTK na obszarze województwa wynajmowały lokale, ograniczenie dotacji docelowych ze strony władz administracyjnych czy samorządowych, np. na znakowanie szlaków turystycznych czy dofinansowywanie tradycyjnych imprez, dekapitalizacja obiektów PTTK (i nie tylko), wzrost kosztów usług turystycznych, wreszcie postępujący proces likwidacji szeregu zakładów pracy, a co za tym idzie – wzrost bezrobocia, wpływały niewątpliwie na ogólne pogorszenie sytuacji finansowo-gospodarczej i kadrowej Towarzystwa w regionie.

W roku 1990 nastąpił także dalszy spadek liczby jednostek organizacyjnych w województwie. Dotyczyło to zwłaszcza Szkolnych Kół Krajoznawczo-Turystycznych. Z 202 w roku 1985 ubyłoby ich w roku 1989 do 103. Równocześnie ogólna liczba członków zmniejszyła się z 16 547 w roku 1985 do 9015 w roku 1990 (12 054 w roku 1989).

Liczba oddziałów, formalnie wynosząca 18, faktycznie zmalała do 16, co było następstwem zakończenia działalności Oddziału w Mogilnie i ograniczonej aktywności Oddziału Akademickiego w Bydgoszczy. Problem ekonomicznych podstaw działania oddziałów, szczególnie istotny w roku 1990, wraz z ograniczeniem dotacji na organizację imprez turystycznych i upowszechnianie turystyki oraz spadkiem zapotrzebowania na usługi turystyczne spowodował zniechęcenie do kontynuowania pracy społecznej wielu działaczy Towarzystwa.

Trudności ekonomiczne przeżywały wszystkie oddziały, głównie jednak oddziały zakładowe w Bydgoszczy („Romet”, „Eltra” i MPH) oraz terenowe (Bydgoszcz, Fordon, Tuchola). Wpłynęła na to zarówno słaba operatywność organizacyjna, jak i brak odpowiedniej ekspansywności w świadczeniu nowych usług turystycznych. Efektem braku ekspansywności były ujemne wyniki finansowe.

Odpiływ działaczy, proces starzenia się ciał koleżeńskich, zarówno na szczeblu wojewódzkim, jak i w oddziałach, spowodowały postępującą stagnację w rozwoju idei krajoznawstwa i turystyki w regionie.

Wzrost inflacji, po latach „chudych” zalew rynku przez wysokiej jakości artykuły spożywcze i techniczne, ubożenie społeczeństwa z jednej strony, z drugiej upadek dużych zakładów produkcyjnych czy hurtowni państwowych spowodowały spadek zapotrzebowania na usługi turystyczne. Efektem załamania się handlu państwowego i ograniczenia produkcji rodzimej, co za tym idzie – zwolnień grupowych, było pod koniec roku 1990 rozwiązanie oddziałów przy

⁴⁹ Ustawa „Prawo o stowarzyszeniach” (Dz. U. Nr 20, poz. 104).

Przedsiębiorstwach Handlu Wewnętrznego oraz Zakładach Radiowych „Unitra-Eltra” w Bydgoszczy.

Trudna sytuacja ekonomiczna w poszczególnych zakładach produkcyjnych regionu wywarła także ujemny wpływ na realizację szeregu imprez organizowanych przez poszczególne koła i kluby zakładowe. Znaczne ograniczenie lub zaniechanie częściowego finansowania tradycyjnych imprez, jeżeli nie doprowadziło generalnie do ich likwidacji, wpłynęło znacząco na zmniejszenie liczby ich uczestników. O ile w roku 1989 w 1203 wycieczkach i imprezach turystyki kwalifikowanej uczestniczyły 27 273 osoby, to w roku 1990 w 790 imprezach osiągnięto jedynie liczbę 18 482 uczestników. Liczba młodzieży biorącej udział w tych imprezach spadła z 19 755 w roku 1989 do 13 855, utrzymując się jednak w granicach 70%.

Z podanych wyżej przyczyn tendencję malejącą zaobserwowano też w turystyce powszechnej. Niewątpliwie wpływ na spadek liczby uczestników wycieczek organizowanych przez BORT-y wywarło powstanie w regionie kilku prywatnych biur turystycznych. Gdy w roku 1989 liczba wycieczek wyniosła 2941, w tym zorganizowanych przez oddziały Towarzystwa (BORT-y) 2303, w których udział wzięło 115 806 osób (odpowiednio BORT-y 98 854, czyli 85,3%), to w roku 1990 w 1371 wycieczkach uczestniczyło 55 997 osób (BORT-y 39 823, czyli 71,1%). Nastąpił spadek liczby uczestników w wycieczkach organizowanych przez BORT-y o ponad 14%. Równocześnie mimo zniesienia uprawnień państwowych w zakresie przewodnictwa wzrosło zapotrzebowanie na usługi przewodnictwa świadczone przez ogniwa PTTK. O ile w roku 1989 przewodnicy PTTK obsłużyli 2477 wycieczek z 106 999 osobami, w roku 1990 były to 3122 wycieczki i 109 851 uczestników.

Zmniejszył się stan liczbowy kadry programowej z 1998 osób w 1989 r. do 1120 w roku 1990. Tendencję malejącą zaobserwowano szczególnie w grupie przodowników i instruktorów (spadek o 286 osób, głównie przodowników turystyki górskiej i kajakowej), organizatorów turystyki (spadek o 462 osoby). W celu podniesienia stanu liczbowego kadry w roku 1990 przeprowadzono 15 kursów szkolenia podstawowego, które ukończyło 340 osób.

Działalność popularyzatorską w Regionalnej Pracowni Krajoznawczej i poszczególnych oddziałach prowadzono poprzez odczyty, akcje wystawowe oraz propagowanie i udostępnianie publikacji krajoznawczo-turystycznych. Z sześciu bibliotek Towarzystwa w regionie, o łącznej liczbie ok. 7,5 tys. woluminów, w roku 1990 skorzystało 1478 osób. Na osłabienie normalnej pracy RPK w Bydgoszczy w roku 1990 wpłynęły w okresie letnim prace techniczne związane z przygotowaniem Wystawy Inwentaryzacji Krajoznawczej w ramach

IV Kongresu Krajoznawstwa Polskiego w Opolu we wrześniu 1990 r., a jesienią – w związku z wymówieniem lokum przez prywatnego właściciela posesji – konieczność dyslokacji OZGT i Oddziału Miejskiego z parteru na i piętro oraz równoczesna komasacja agend b. Zarządu Wojewódzkiego w jednym pomieszczeniu RPK. Doprowadziło to do zawieszenia akcji odczytowej. Na odcinku zabezpieczenia drożności szlaków turystycznych odnowiono 242 km szlaków nizinnych z 1711 istniejących.

PTTK od początku lat 80. walczyło o dokonanie zmian w obowiązującym statucie. Poza zagadnieniami natury programowej i organizacyjnej istotną rolę w działaniach Towarzystwa odgrywały sprawy gospodarcze i finansowe. W zmiennej sytuacji społeczno-gospodarczej sprawy te wymagały istotnych przekształceń i modernizacji oraz uwzględnienia w nowym statucie.

Już podczas X Krajowego Zjazdu, odbywającego się w dwu turach w roku 1981, znaczną część debat zajęły „zagadnienia Zarządów Wojewódzkich PTTK”. Analizie stanu istniejącego i tendencji zmian struktury organizacyjnej PTTK wiele miejsca poświęciła przed Zjazdem Komisja Statutowa ZG PTTK. W próbie oceny poszczególnych wariantów zmian zgłoszonych w trakcie dyskusji zjazdowej wyróżniła, wykazując równocześnie ich wady i zalety, cztery proponowane koncepcje: przekazania funkcji zarządów wojewódzkich oddziałom wiodącym, powrotu do starej struktury okręgowej, powołania zarządów okręgów w makroregionach lub łączenia zarządów wojewódzkich w zarządach okręgów na zasadach porozumienia stron⁵⁰.

Szansa zmian statutu zaistniała po wejściu w życie ustawy o stowarzyszeniach, podjętej przez Sejm PRL w kwietniu 1989 r.⁵¹ Zmiany w statucie uznano też za jedno z najważniejszych zadań przed XII Zjazdem Krajowym PTTK w dniach 26-28 października 1989 r. Ponieważ „Prawo o stowarzyszeniach” nie przewidywało możliwości nadawania osobowości prawnej jednostkom terenowym stowarzyszeń⁵², a przedłożony przez Komisję Statutową projekt „Statutu federacyjnego” XII Zjazd Krajowy uznał „jako zbyt niebezpieczny dla zachowania jedności Towarzystwa”, delegaci postanowili go nie rozpatrywać i postulowali potrzebę podjęcia przez Towarzystwo intensywnych działań w celu nowelizacji ustawy „Prawo o stowarzyszeniach”. W konsekwencji tych działań, z uwzględnieniem poprawek do Statutu przyjętych na kolejnej sesji XII Zjazdu Krajowego PTTK w dniu 13 stycznia 1990 r., 23 lutego 1990 r. Sejm uchwalił odpowiednio

⁵⁰ „Informacje ZG PTTK”, Nr 2, s. 2-4.

⁵¹ Ustawa „Prawo o stowarzyszeniach” (Dz. U. Nr 20, poz. 104).

⁵² Z chwilą nadania PTTK statusu wyższej użyteczności publicznej nadano mu też osobowość prawną, równocześnie pozbawiając jej oddziały.

zmiany w ustawie. Poprawkę opublikowano w Dzienniku Ustaw Nr 14, poz. 86⁵³.

Po wdrożeniu dalszych prac nad Statutem przez Prezydium ZG i Komisję Statutową, przeprowadzeniu pięciu narad regionalnych z udziałem 270 delegatów na XII Zjazd Krajowy w celu szerokiej konsultacji projektu w dniu 16 czerwca 1990 r. odbyła się II tura Zjazdu Krajowego PTTK poświęcona sprawom statutowym⁵⁴.

Po burzliwej dziewięciogodzinnej dyskusji podczas kolejnej tury obrad XII Krajowego Zjazdu PTTK 16 czerwca 1990 r. nowy statut został uchwalony⁵⁵. Uwzględnia on zatwierdzoną przez Sejm w trakcie zmiany ustawy „Prawo o stowarzyszeniach”, a zgłoszoną przez ZG PTTK poprawkę dotyczącą osobowości prawnej stowarzyszeń. Poprawka ta umożliwia posiadanie osobowości prawnej zarówno przez całe stowarzyszenie, jak i jego ogniwa terenowe, jeśli przewiduje to jego statut. W statucie nie uwzględniono istnienia zarządów wojewódzkich w dotychczasowym kształcie, natomiast *otwartą i do późniejszych rozstrzygnięć pozostawiono sprawę tworzenia i przez kogo tzw. ogień pośrednich*⁵⁶.

W dniu 28 października 1990 r. Zarząd Główny podjął uchwałę o zakończeniu działalności władz wojewódzkich PTTK⁵⁷. Zgodnie z § 1 uchwały zarządy wojewódzkie i wojewódzkie komisje rewizyjne miały zakończyć swą działalność w terminie trzech miesięcy od uprawomocnienia się rejestracji Statutu PTTK, tj. z dniem 3 stycznia 1991 r., natomiast Wojewódzkie Sądy Koleżeńskie, jak określono to w § 2, miały pełnić swoje funkcje do czasu powołania sądów koleżeńskich oddziałów na terenie ich działania. Uchwała (§ 3) zobowiązywała też kończące swą działalność Zarządy Wojewódzkie do rozwiązania wszystkich swoich komisji, rad i zespołów społecznych oraz sporządzenia raportu o stanie Towarzystwa w swym województwie.

Z kolei w § 7 uchwały zobowiązano Prezydium Zarządów Wojewódzkich do powołania w terminie do dnia 20 listopada 1990 r. pełnomocników ds. likwidacji biur zarządów wojewódzkich PTTK, którzy z dniem 1 grudnia 1990 r. mieli się stać pracownikami biura ZG PTTK. Na stanowisko pełnomocnika do spraw likwidacji Biura Zarządu Wojewódzkiego PTTK w Bydgoszczy został zatwierdzony J. Umiński⁵⁸.

Ostatnie posiedzenie Prezydium Zarządu Wojewódzkiego odbyło się 10 grudnia 1990 r., a ostatnie posiedzenie plenarne, z udziałem prezesów oddziałów,

⁵³ *Przebieg prac nad Statutem PTTK*, „Informacje ZG PTTK”, grudzień 1989 r., styczeń – maj 1990 r., s. 1.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Nowy Statut dla Towarzystwa*, „Informacje ZG PTTK”, Nr 3, lipiec 1990 r., s. 1.

⁵⁶ „Informacje ZG PTTK”.

⁵⁷ Uchwała Nr 17/XII/90 Zarządu Głównego PTTK z dnia 28.10.1990 r. w sprawie: zakończenia działalności władz wojewódzkich PTTK.

⁵⁸ Archiwum autora (dalej Arch. aut.). Pismo ZG PTTK z dnia 23 XI 1990 r. – SG/4386/90.

przewodniczących Komisji Wojewódzkich oraz prezesów Wojewódzkiej Komisji Rewizyjnej i Wojewódzkiego Sądu Koleżeńskiego miało miejsce 13 grudnia 1990 r.⁵⁹

Z końcem roku 1990 zlikwidowane zostały oddziały zakładowe: Międzyzakładowy Przedsiębiorstw Handlu Wewnętrznego⁶⁰ i ZWE „ELTRA”, a w I kwartale 1991 r. Oddział Akademicki oraz oddziały terenowe w Kruszwicy i Mogilnie. Kilka miesięcy później oddziały w Tucholi i Sępólnie Krajeńskim.

W związku z rozwiązaniem struktury wojewódzkiej Towarzystwa Zarząd Wojewódzki PTTK w Bydgoszczy, w porozumieniu z Okręgowym Zarządem Gospodarki Turystycznej, przesłał do Zarządu Głównego prośbę o zlecenie OZGT w Bydgoszczy obsługi księgowo-administracyjnej i etatowej Regionalnej Pracowni Krajoznawczej PTTK w Bydgoszczy na dotychczasowych warunkach płacowych. Równocześnie poinformowano ZG PTTK, że RPK do końca czerwca 1991 r. mieścić się będzie w dotąd zajmowanych pomieszczeniach przy al. Ossolińskich, a od 1 lipca 1991 r. w budynku przy ul. Gdańskiej 9, oddanym przez władze miejskie w administrację OZGT⁶¹.

Na mocy oddzielnej umowy zawartej dnia 13 lutego 1991 r. pomiędzy Zarządem Głównym PTTK a Okręgowym Zarządem Gospodarki Turystycznej w Bydgoszczy, Regionalna Pracownia Krajoznawcza, działająca dotąd przy Zarządzie Wojewódzkim, została usytuowana przy OZGT, który przyjął prowadzenie jej działalności poprzez zapewnienie obsługi finansowo-księgowej i administracyjnej oraz udostępnienie pomieszczeń i wyposażenia potrzebnego do realizacji zadań Pracowni. Zarząd Główny PTTK przekazał OZGT w użytkowanie nieodpłatne wyposażenie, zbiory i dokumentację programową RPK i zobowiązał się do finansowania RPK ze środków własnych. Merytoryczną opiekę nad RPK miała sprawować nadal Komisja Krajoznawcza ZG PTTK. Likwidator przekazał OZGT majątek ruchomy i nieruchomy oraz zbiory RPK.

Dokumentację archiwalną z działalności Zarządu Wojewódzkiego PTTK przekazano protokolarnie Regionalnej Pracowni Krajoznawczej PTTK w Bydgoszczy. Także dokumenty i przedmioty pamiątkowe po Zarządzie: sztandar, proporce, kroniki, księgi honorowe, medale, puchary, nagrody, wyróżnienia

⁵⁹ Arch. aut. *Protokół z plenarnego posiedzenia Zarządu Wojewódzkiego PTTK w Bydgoszczy odbytego dnia 13 grudnia 1986 r.*

⁶⁰ Tym samym straciło moc porozumienie zawarte w dniu 27 marca 1985 r. między przedsiębiorstwami PHAPiS „ARPIS”, PHAWM „DOMAR”, PHU „OTEX” dotyczące współpracy w zakresie organizacji wypoczynku po pracy dla załóg pracowniczych wyżej wymienionych przedsiębiorstw.

⁶¹ Arch. aut. L.dz. 112-1990. Pismo ZW PTTK w Bydgoszczy z dnia 31 grudnia 1990 r. Zgodę OZGT na bezpłatną obsługę RPK dostarczono do działu księgowości ZG dnia 4 grudnia 1990 r.

i dyplomy nadane Zarządowi Wojewódzkiemu. Natomiast pieczęcie Zarządu Wojewódzkiego i jego Komisji, rad, zespołów uległy protokolarnie kasacji.

Materiały dokumentujące działalność poszczególnych komisji, rad i zespołów ZW PTTK przejęły: Regionalna Pracownia Krajoznawcza⁶², Oddziały: Miejski⁶³, Wojskowy⁶⁴ i Zakładowy przy Zakładach Rowerowych „ROMET” w Bydgoszczy⁶⁵ oraz Oddziały PTTK w Inowrocławiu⁶⁶ i w Żninie⁶⁷. Zgodnie z uchwałą Zarządu Wojewódzkiego ZW/XII-3/90 w RPK zdeponowano też dokumentację Zjazdów Wojewódzkich, posiedzeń plenarnych i prezydium Zarządu Wojewódzkiego oraz materiały statystyczne.

Dnia 27 marca 1991 r. nastąpiła formalna likwidacja biura Zarządu Wojewódzkiego PTTK⁶⁸, a z dniem 31 marca 1991 r. rozwiązanie umowy najmu ze Spółdzielczym Zakładem Ubezpieczeń „Westa” w Bydgoszczy, który zakupił za kwotę 1,5 miliarda złotych budynek, stanowiący własność prywatną, użytkowany dotychczas przez ZW PTTK, OZGT i Oddział Miejski PTTK w Bydgoszczy. W celu odpowiedniego zabezpieczenia majątku Zarządu Wojewódzkiego i OZGT elementy wyposażenia i materiały archiwalne obu jednostek dyslokowano do lokalu stanowiącego własność Administracji Domów Mieszkalnych przy ul. Gdańskiej 9. Natomiast wyposażenie biura i dokumenty Zarządu Oddziału Miejskiego PTTK w Bydgoszczy pomieszczono w willi przy ul. Jagiellońskiej 105. W toku przeprowadzek, w związku z koniecznością szybkiego opuszczenia pomieszczeń przy al. Ossolińskich, które przejmowała „Westa”, nie udało się w pełni zabezpieczyć materiałów archiwalnych, stąd powstały luki w dokumentacji historycznej.

Podsumowanie

Działalność struktur wojewódzkich najpierw Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (1930-1950), a potem Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (1951-1990) trwała 60 lat.

⁶² Do Regionalnej Pracowni Krajoznawczej PTTK przekazano akta Komisji Krajoznawczej, Ochrony Przyrody i Straży Ochrony Przyrody, Historii i Tradycji, Przewodnickiej, Młodzieżowej, Turystyki Narciarskiej, Turystyki Pieszej oraz Pracy Osiedli Mieszkaniowych.

⁶³ W Oddziale Miejskim PTTK w Bydgoszczy zdeponowano akta Komisji Turystyki Górskiej oraz Komisji Kół i Oddziałów Zakładowych.

⁶⁴ Oddział Wojskowy PTTK przy Klubie Pomorskiego Okręgu Wojskowego w Bydgoszczy (ul. Sułkowskiego 52) przejął akta Komisji Turystyki Kajakowej, Turystyki Motorowej i Turystyki Żeglarskiej.

⁶⁵ Oddział Zakładowy PTTK przy Zakładach Rowerowych „Romet” przy ul. Fordońskiej 246 przejął akta Wojewódzkiej Komisji Turystyki Kolarskiej.

⁶⁶ Oddział PTTK w Inowrocławiu (ul. Narutowicza 4) przejął akta Komisji Opieki nad Zabytkami.

⁶⁷ Oddział PTTK w Żninie (pl. Wolności 8) przejął akta Komisji Imprez na Orientację.

⁶⁸ Arch. aut. *Protokół zdawczo-odbiorczy z likwidacji biura Zarządu Wojewódzkiego PTTK w Bydgoszczy sporządzony w dniu 27 marca 1991 r. w Warszawie.*

Pomorski Okręg Wojewódzki PTK z siedzibą w Toruniu powołany został 23 marca 1930 r. Obejmował obszar ówczesnego województwa pomorskiego, którego zasięg z dniem kwietnia 1938 r., na podstawie „Ustawy z dnia 12 czerwca 1937 r. o zmianie granic województw: poznańskiego, pomorskiego, warszawskiego i łódzkiego” (Dz. U. RP nr 46, poz. 350) został powiększony o teren Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. W następstwie zmian granic administracyjnych województwa na ostatnim przed wybuchem II wojny światowej Zjeździe Delegatów Oddziałów Okręgu Pomorskiego podjęto jednomyślnie uchwałę o przeniesieniu siedziby okręgu do Bydgoszczy. Po wojnie – do czasu ustanowienia przez ZG PTK nowej struktury organizacyjnej Towarzystwa – w 1947 r. Zarząd Oddziału w Bydgoszczy został upoważniony do pełnienia funkcji Zarządu Okręgu na obszar Pomorza⁶⁹.

Działalność Zarządu Okręgu⁷⁰, a następnie Zarządu Wojewódzkiego w Bydgoszczy przyczyniła się w dużym stopniu do rozwoju turystyki i krajoznawstwa w regionie oraz upowszechnienia walorów historycznych, krajoznawczych i gospodarczych Kujaw i Pomorza w skali kraju. Wiele działań o znaczeniu regionalnym nie byłoby możliwych bez istnienia struktur wojewódzkich. Likwidacja w 1990 r. zarządów wojewódzkich PTTK, przy których działały sztaby wojewódzkie inwentaryzacji, doprowadziła np. do utraty części dokumentów i rozpadu zespołów wojewódzkich⁷¹.

Praca wielu zarządów wojewódzkich (okręgów) w czasie ich istnienia, zwłaszcza w województwach, w których nie działały silne oddziały, spełniła znaczącą rolę w reprezentowaniu Towarzystwa wobec władz i instytucji wojewódzkich, organizowaniu kształcenia kadr, powoływaniu nowych oddziałów, wyzwalaniu inicjatyw organizacyjnych i integracji działalności programowej i gospodarczej między oddziałami oraz upowszechnianiu walorów krajoznawczych i historycznych regionów wchodzących w skład województw.

⁶⁹ Zob. J. Umiński, *Pomorski Okręg PTK w latach 1930-1950*, [w:] *Studia i materiały z dziejów krajoznawstwa polskiego*, Warszawa 2006, s. 229-257.

⁷⁰ Zob. J. Umiński, *Działalność okręgu PTTK w Bydgoszczy w latach 1951-1975*, [w:] *Studia i materiały z działalności krajoznawstwa polskiego PTTK w roku sześćdziesięciolecia*, t. 4, Warszawa 2010, s. 137-197.

⁷¹ K.R. Mazurski, *Inwentaryzacja krajoznawcza*, [w:] *Historia Komisji Krajoznawczej*, s. 57.

ANEKS

Tabela 11. Składy Zarządu Wojewódzkiego

Lp.	I Kadencja 8 VI 1975–27 II 1977	Funkcja	II Kadencja 27 II 1977–3 XII 1980	Funkcja
1.	Tadeusz Połatyński	prezes	Tadeusz Połatyński	prezes
2.	Stanisław Dygasiewicz	wiceprezes	Stanisław Dygasiewicz	wiceprezes
3.	Janusz Umiński	wiceprezes	Jerzy Kuligowski	wiceprezes
4.	Antoni Gutowski	wiceprezes	Antoni Gutowski	sekretarz
5.	Antoni Pieczyński	wiceprezes	Marian Łukiewski	skarbnik
6.	Marian Łukiewski	sekretarz	Zbigniew Galiński	członek prezydium
7.	Wiesław Piernikowski	skarbnik	Sławomir Gonet	członek prezydium
8.	Mirosław Bochański	członek	Marian Jędrzejewski	członek prezydium
9.	Feliks Gabara	członek	Wojciech Konopka	członek prezydium
10.	Czesław Kawczyński*	członek	Gabriela Kowalska	członek prezydium
11.	Wojciech Konopka	członek	Władysław Mroczoszek	członek prezydium
12.	Ludomir Moszyński*	członek	Jan Tadeusz Tylżanowski	członek prezydium
13.	Władysław Mroczoszek	członek	Tadeusz Vogel	członek prezydium
14.	Jan Niewrzędowski	członek		
15.	Stefan Nowicki	członek		
16.	Jan Tadeusz Tylżanowski	członek		

*Zmarł w 1976 r.

** w 1976 r. zrezygnował z pracy w Zarządzie

W skład 41-osobowego Zarządu II Kadencji weszli ponadto: Wiesław Adamkiewicz, Stanisław Błaszowski, Mirosław Bochański, Jan Bytys, Henryk Draeger, Jerzy Dudyński, Stanisław Hapka, Ryszard Kędzior, Marian Kozłowski, Czesław Kukliński, Czesław Kurzyna, Jerzy Lutostański, Teresa Łuczyńska, Franciszek Maciejewski, Tadeusz Majewski, Bronisław Pawłowski, Antoni Pieczyński, Andrzej Piwoński, Zenon Porowski, Henryk Skrzypiński, Antoni Słowiński, Jan Staniczek, Jakub Sucharski, Stanisław Szykowny, Maciej Wdowicki, Benedykt Zieliński, Kazimierz Zieliński, Mirosław Ziolek.

W czasie kadencji zmarł K. Zieliński, z pracy w ZW w związku z miejscem zamieszkania zrezygnowali: J. Dudyński, G. Kowalska i J. Lutostański, wskutek absencji: T. Łuczyńska, a z powodu choroby J. Staniczek. W skład prezydium w miejsce G. Kowalskiej wybrano A. Piwońskiego. Skład Zarządu uzupełniono

o osoby: Jarosława Janczewskiego, Jana Kujatha, Edmunda Mlickiego i Czesławę Żychlińską.

Lp.	III kadencja 29 III 1981* –24 III 1985	Funkcja	IV Kadencja 24 III 1985- -23 IV 1989	Funkcja
1.	Jan Tadeusz Tylżanowski	prezes	Janusz Umiński	prezes
2.	Stanisław Dygasiwicz	I wiceprezes ds. turystyki kwalifi- kowanej	Piotr Berłowski	I wiceprezes, kierownik biura ZW
3.	Janusz Umiński	II wiceprezes ds. krajoznawstwa	Maciej Wdowicki	II wiceprezes
4.	Zbigniew Galiński	III wiceprezes ds. działalności śro- dowiskowej	Jerzy Kuligowski	III wiceprezes
5.	Antoni Gutowski	sekretarz, kierow- nik biura ZW od 1 V 1982 Piotr Berłowski	Jan Bytys	sekretarz
6.	Czesława Żychlińska	skarbnik	Czesława Żychlińska	skarbnik
7.	Jan Bytys	członek prezydium	Zbigniew Galiński	członek prezydium
8.	Roman Grzegorz	członek prezydium	Zdzisław Masierak	członek prezydium
9.	Sławomir Gonet**	członek prezydium	Leonard Napiórkow- ski	członek prezydium
10.	Leonard Napiórkowski	członek prezydium	Jan Tadeusz Tylżanowski	członek prezydium
11.	Maciej Wdowicki	członek prezydium	Krystyna Wyrostkiewicz	członek prezydium
12.	Krystyna Wyrostkiewicz	członek prezydium		

*Zebranie konstytuujące odbyło się 3 IV 1981 r.

**Zrezygnował z funkcji członka prezydium w kwietniu 1984 r.

W skład 41-osobowego Zarządu III Kadencji weszli ponadto jako członkowie Kol. Kol. Mirosław Bochański, Dariusz Borkowski, Bogdan Filoda, Bogusław Gmyrek, Jarosław Janczewski, Marian Jędrzejewski, Waclaw Katulski, Henryk Kłodziński, Tadeusz Konieczka, Wojciech Konopka, Marian Kozłowski, Emil

Kubiak, Jan Kujath, Czesław Kurzyna, Franciszek Maciejewski, Tadeusz Majewski, Edmund Mlicki, Roman Pawłowski, Jerzy Penkowski, Franciszek Piontek, Andrzej Piwoński, Ryszard Przytarski, Włodzimierz Rosiński, Barbara Starczycka, Henryk Skrzypiński, Andrzej Szafranek, Lubomira Zawadzka, Benedykt Zieliński, Mirosław Ziolek.

W skład 31-osobowego Zarządu IV Kadencji weszli też Kol. Kol. Andrzej Bogucki, Dariusz Borkowski, Teresa Czaja, Stanisław Dygasiewicz, Bogusław Gmyrek, Jerzy Gockowiak, Eugeniusz Jagodziński, Emil Kubiak, Marian Kozłowski, Czesław Kurzyna, Ryszard Olszewski, Bronisław Pawłowski, Jerzy Penkowski, Franciszek Piontek, Andrzej Piwoński, Henryk Skrzypiński, Jerzy Szociński, Helena Wierzbicka, Benedykt Zieliński, Mirosław Ziolek. W toku kadencji zmarli L. Napiórkowski i E. Jagodziński. W skład prezydium ZW powołano R. Olszewskiego, a do plenum Zbigniewa Borońskiego.

Lp.	V Kadencja 23 IV 1989 – 13 XII 1990	Funkcja
1.	Janusz Umiński	prezes
2.	Piotr Berłowski	wiceprezes
3.	Jerzy Kuligowski	wiceprezes
4.	Maciej Wdowicki	wiceprezes
5.	Zbigniew Galiński	sekretarz
6.	Jadwiga Mikołajczak	skarbnik
7.	Andrzej Bogucki	członek prezydium
8.	Jan Bytys	członek prezydium
10.	Tadeusz Konieczka	członek prezydium
11.	Ryszard Seidel	członek prezydium
12.	Jerzy Szociński	członek prezydium

Activity of the Bydgoszcz Regional Board of PTTK (Polish Tourist and Sightseeing Society) in 1975-1990. Part II. Activity in the field of qualified tourism, guiding and foreign tourism

keywords: tourism, tourist guiding, PTTK (Polish Tourist and Sightseeing Society)

In 1975-1990, the Regional Board of PTTK (Polish Tourist and Sightseeing Society) in Bydgoszcz, in accordance with the Statute that was in force at that time, served as a link between the central office of the Society and branches, concentrating their activity in the territory that was specified by the Statute. It also represented these branches before regional authorities and constituted a body coordinating and supervising them in the scope of the Statute and program in the region. Political, social and economic changes in a period between the late 1980s

and the early 1990s forced also essential transitions and modernization of activity of the Society, particularly in relation to implementation of the Law on Associations, in the economic aspect. The new Statute of PTTK, adopted on the 12th National Convention of PTTK on June 16, 1990, did not consider functioning of regional boards. The article presented organizational and program activity of the Board, organizational structures of the Society in the region; characterized tourist facilities in the region, cooperation with the local authorities, activity with school youth and academic, craft and military circles, as well as in the field of guiding and foreign tourism.

**Tätigkeit des Woiwodschaftsvorstands des Polnischen Verbands für
Touristik und Landeskunde von Bydgoszcz in den Jahren 1975-1990 Teil II.
Tätigkeit im Bereich des qualifizierten Tourismus, Fremdenführerwesens
und der Auslandstouristik**

Schlüsselwörter: Touristik, Fremdenführerwesen, Polnischer Verband für Touristik und Landeskunde

Der Woiwodschaftsvorstand des Polnischen Verbands für Touristik und Landeskunde in Bydgoszcz bildete in den Jahren 1975-1990 der damals geltenden Satzung gemäß ein Zwischenglied zwischen der Zentralstelle des Verbandes und den Abteilungen, deren Tätigkeit sich auf ein in der Satzung festgesetztes Gebiet des Landes konzentrierte. Der Vorstand vertrat ebenfalls diese Abteilungen vor Woiwodschaftsbehörden und galt als ein Organ, das für die Koordinierung und Überwachung der Abteilungen in dem Satzungs- und Programmbereich auf der regionalen Ebene zuständig war. Politische, gesellschaftliche und wirtschaftliche Wandel um die Wende der 80er und 90er Jahre erzwangen ebenfalls bedeutende Umwandlungen sowie die Modernisierung der Tätigkeit des Verbands, insbesondere im Zusammenhang mit dem Inkrafttreten des Gesetzes über Vereine, unter dem ökonomisch-wirtschaftlichen Aspekt. Die in der XII. Landesversammlung des Polnischen Verbands für Touristik und Landeskunde am 16. Juni 1990 verabschiedete neue Satzung des Polnischen Verbands für Touristik und Landeskunde zog die Tätigkeit der Woiwodschaftsvorstände in Betracht nicht. In dem Artikel wurden die Organisations- und Programmtätigkeit des Vorstands sowie Organisationsstrukturen des Verbands in der Region behandelt. Darüber hinaus wurden die touristische Infrastruktur in der Woiwodschaft, die Zusammenarbeit mit lokalen Behörden, Aktivitäten mit der Schuljugend und in den Studenten-, Handwerks- und Militärkreisen sowie im Bereich des Fremdenführerwesens und der Auslandstouristik charakterisiert.